NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN
109988-B
Neu-

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z226958201
Digitized by Google

Digitized by Google

Kratak sveobći

ZEMLJOPIS.

Za mladež narodnih učionah

sastavio

Vjenceslav Zaboj Mařík.

Drugo izpravljeno i povećano izdanje.

Ciena 30 novč. Vezan 40 novč.

U Zagrebu 1870.

Trošlkom spisateljevim.

109988-B

Štamparna Lav. Hartmána i družbe u Zagrebu.
Digitized by Google

Predgovor

k prvom izdanju.

Izdavajuć po treći put svoj „*Zemljopis austrijskih zemaljah*“ — što ga je vis. Namjestničko Vieće odpisom od 11. svibnja t. g., br. 6185/1308., preporučilo kao uzdarje, a vis. zemaljsko vojno zapovjedničtvo odlukom od 9. rujna t. g. br. 9379/VII. kao pomoćnu knjigu u krajiških učionah — dodajem mu i kratak pregled sveobćega zemljopisa, nadajući se, da ću tako zadovoljiti želji gg. učiteljah.

U Zagrebu dne 28. rujna 1868.

V. Z. M.

Predgovor

k drugom izdanju.

Izpraviv i povećav ovo dielce, izdajem ga evo po drugi put; nalazeći se pako u njem „*Zemljopis austrijskih zemaljah*“ po četvrti put.

U Zagrebu 4. studenoga 1869.

V. Z. M.

Digitized by Google

Digitized by Google

Uvod.

Što je zemljopis.

Zemljopis je znanost, koja nas uči poznavati zemlju. Dieli se na matematički, prirodni i politički zemljopis.

Matematički zemljopis opisuje oblik, veličinu i kretanje zemlje. Prirodni zemljopis govori o svojstvih zemaljskoga površja, naime o kopnu, vodi, zraku i o podnebju, a politički zemljopis uči nas poznavati zemlju kao obitalište.

I. Matematički zemljopis.

1. Zemlja je nebesko tielo.

Zemlja je nebesko tielo, kao što su nebrojene zviezde, što no ih vedre noći vidimo na nebu. Svekolika nebeska tjelesa zovemo svemir.

Zviezde dielimo:

a) na stajačice, koje svoga mjesta nemienaju, a imaju i svoju vlastitu svjetlost. Zovemo ih takodjer i sunca. Gotovo sve vidive zviezde spadaju k stajačicam.

b) na prehodnice, koje se kreću same oko sebe i oko stajačicah, od kojih i svjetlost dobivaju.

c) Družice ili mjeseci, koji se vrte samo oko jedne obhodnice.

d) Repatice pojavljaju se samo kad i kad na nebu, te sastoje obično iz jezgre i svietla repa.

Naša zemlja spada k prehodnicam, a mjesec k družicam.

Digitized by Google

2. *Oblik naše zemlje.*

Zemlja naša je gotovo sasma okrugla, pa se zato i zove zemaljska krugla.

Da je zemlja okrugla, vidi se:

a) Što se može zemlja oploviti. Kapitan Magelhaens bio je prvi, koji ju je god 1519—1522. oplovio.

b) Putujućim od juga k sjeveru ili na opak ginu njeke zviezde, a druge im se opet pokazuju.

c) Narodom, stanujućim na iztoku, izlazi sunce prije, nego li drugim. Da je zemlja ploha, moralo bi sunce svim narodom na jedanput izaći.

d Da je zemlja okrugla, vidi se najbolje na moru, kad nam se približava kakov brod, jer se čini najprije, kao da taj brod izlazi iz kakove nizine, te mu se s početka vidi samo vršak jedrila, dok nam se konačno pojave i ostale niže česti broda.

e) Sva nam se nebeska tjelesa pokazuju u okrugloj slici, pa odatle zaključujemo, da i zemlja mora biti okrugla.

3. *Slika zemlje.*

Kruglja, na kojoj je naslikana zemaljska površina, zove se zemaljska kruglja (globus).

Zemljokrug nam predočuje zemaljsku kruglju na papiru.

Zemljokazi su slike, koje nam u manjoj mjeri predstavljaju pojedine česti zemaljske površine.

4. *Obzor.*

Na kojegod se mjesto zemaljske površine stavimo, opažujemo njeku čest neba, o kojem nam se čini, da se u najdaljnjih krajevih dotiče same zemlje, i da čini njeki krug. Ovaj se krug zove obzor (Horizont).

5. *Strane svieta.*

Mi razlikujemo četiri glavne strane svieta. Ona strana, gdje sunce (21. ožujka i 23 rujna) izlazi, zove se iztok, a gdje zalazi, zapad. Ako pako se tako stavimo, da nam je na desnoj strani iztok, a na lievoj zapad, onda imamo pred sobom sjever, a iza sebe jug.

Digitized by Google

Na zemljokazih je na desno iztok, a na lievo zapad; gori je sjever, a doli jug.

Razdielimo li prostor izmedju dvie i dvie strane svieta (na pr. medju jugom i iztokom, jugom i zapadom, zapadom i sjeverom, sjeverom i iztokom), dobit ćemo 4 uzgredne strane svieta, a te jesu: jugo-iztok, jugo-zapad, sjevero-zapad i sjevero-iztok.

Različite strane svieta najbolje nam predočuje tako zvana vjeternica, to jest okrug, na kojem je narisana zviezda sa 32 ugla. Vjeternica priliepi se na dnu kakove škatuljice, u sredini udari se klinac, na koji se poput igle ili šiljke umjetno načinjeni magnet tako natakne, da se uviek jednim krajem obrati prama sjeveru, a drugim prama jugu. Znajući pako, gdje je sjever, a gdje jug, možemo pomoćju spomenute vjeternice lahko opredieliti ostale strane svieta. Sprava, sastojeća se od vjeternice i magnetične igle, zove se sjevernica ili kompas. Sjevernica od velike je koristi po brodare na moru, po putnike u nepoznatih šumah i pustarah, po zemljomjerce i zvjezdare.

6. *Okretanje zemlje.*

Sunce izlazi u jutro na iztoku, a zalazi pod večer na zapadu. Isto tako biva noćju na sviezdami. Ovaj pojav dolazi odtuda, što se zemlja okreće oko svoje osi, i to od zapada prama iztoku. Svaka 24 sata okrene se zemlja jedanput oko svoje osi. Što se čini, da se sunce i zviezde kreću, to je upravo tako prividno, kao što nam se čini, kad se naglo vozimo, da stojimo, a zemlja i svi predmeti da pokraj nas bježe. Pa se upravo ni pomisliti nemože, da bi se milijuni velikih zviezdah tolikom hitrinom mogli okretati oko razmjerno toli malene naše zemlje.

7. *Promjer zemlje i stožeri.*

Ako u misli potegnemo ravnu crtu kroz sredinu zemlje, i to tako, da se ta crta jednim i drugim krajem dotiče površja, to ćemo dobiti promjer zemlje. Ovaj promjer čini u duljini po prilici 1720 miljah.

Promjer zemlje, potegnut od sjevera k jugu, zove se zemaljska os, a krajevi zemaljske osi zovu se stožeri ili poli. Imamo dakle dva stožera, sjeverni i južni. Pošto pako je zemlja prama stožerom nješta pljosnata, s

Digitized by Google

toga neima zemaljska os u duljini toliko, koliko imade zemlja u promjeru.

8. Polutnik.

Crta, potegnuta oko zemlje u jednakoj daljini od obadva stožera, zove se polutnik (Aequator), i dieli zemlju u sjevernu i južnu polutku. Polutnik dieli se u 360 jednakih čestih, koje se zovu stupnjevi, a svaki od ovih stupanjah ima 15 zemljopisnih miljah.

9. Uzporednici i pódnevnici.

Da se može svako mjesto na zemlji točno označiti, okruži se zemlja u misli čitavom mrežom kružnicah ili kolobarah, i to u dva pravca:

a) Kružnicami, štono si ih predstavljamo uzporedno polutniku. Ove se kružnice zovu uzporednici, te su čim bliže stožerom, sve to manje.

b) Kružnicami, štono prolaze kroz oba stožera te polutnik dvaput sjeku. Ove se zovu podnevnici. Glavnim se pódnevnikom smatra obično onaj, koji ide preko zapadno-afričkoga otoka Ferro. Ovaj dieli zemlju u iztočnu i zapadnu polutku.

Svi ljudi, stanujući pod jednim pódnevnikom, imaju podne u isto doba.

10. Zemljopisna širina i dužina.

Udaljenost kojega mjesta na površini zemaljskoj od polutnika prama stožeru, zove se zemljopisnom širinom. Razlikuje se sjeverna i južna širina, i to po tom, da li leži dotično mjesto na sjevernoj ili južnoj strani od polutnika.

Udaljenost kojega mjesta od prvoga pódnevnika zove se zemljopisnom dužinom. Ova je ili iztočna ili zapadna. Iztočna je, ako leži dotično mjesto na iztoku od prvoga pódnevnika, a zapadna, ako leži mjesto na zapadnoj polutki.

11. Dan i noć.

Budući da je zemlja kruglja, koja dobiva svjetlo od sunca, to može biti svagda samo jedna polovica razsvjetljena, a druga je polovica tamna. Na razsvjetljenoj polutki je dan, a na tamnoj je noć. A jer se zemlja svaka 24 sata

Digitized by Google

jedanput okrene oko svoje osi, i to od zapada prama iztoku, to mora svako mjesto na zemlji preći iz tmine u svjetlo, a od svjetla u tminu, a ovako postaje dan i noć. Iztočno ležećim mjestom svane prije dan, nego onim, što su na zapadu.

12. Kretanje zemlje oko sunca.

Zemlja kreće se, kako već spomenusmo, oko svoje osi, ali zajedno i oko sunca. Dok zemlja jedanput obidje sunce, treba joj 365 danah 5 satih 48 minutah i 48 sekundah. Ovo se vrieme zove jedna godina. U običnom životu računa se na godinu 365 danah, a svakoj se četvrtoj godini primetne jedan dan, a onda ima godina 366 danah. Godina od 366 danah zove se prestupna.

13. Godišnje dobe.

Zemaljska os stoji nješto koso na svojem putu. Odtuda i dolazi, da je u stanovito doba jedan kraj osi više obrnut prama suncu, nego drugi. Uslied toga nastaje promjena godišnjih dobah i nejednakost danah i noćih. Ako je sjeverna polutka bolje okrenuta prama suncu, nego južna, padaju k nam sunćani traci više okomo, te je kod nas onda toplije, a dani su dulji, noći pako kraće, nego na južnoj polutki. A kad je južna polutka k suncu bolje obrnuta, onda je kod nas hladnije, a noći su dulje nego dani.

14. Obratnici i stožernice.

Okomi traci sunca dosižu tečajem jedne godine na sjevernoj polutki samo do uzporednika, što ga zovemo obratnikom sjevernim ili rakovim, a na južnoj polutki samo do uzporednika, kojemu je ime obratnik južni ili obratnik jarčev.

Ovi uzporednici zovu se obratnici, jer se čini, da se sunce, došav do njih, okrene opet prama polutniku.

Dva uzporednika, koja su samo $23^1/_2$ stupnja udaljena od svojih stožerah, zovu se stožernice. Ima sjeverna i južna stožernica. One naznačuju granice, do kojih se kod kretanja zemlje svaka 24 sata mienja dan i noć.

15. Zemaljski pojasi.

Toplina biva u obće, počam od polutnika prama stožerom, sve to manja. Prema tomu razlikujemo na zemlji 5 pojasah, i to:

Digitized by Google

a) Vrući pojas je medju oba obratnika. U ovom je pojasu samo jedna godišnja doba, i to ljeto.
b) Sjeverni umjereni pojas siže od obratnika raka do sjeverne stožernice. U ovom kao i u sliedećem pojasu mienjaju se 4 godišnje dobe.
c) Južni umjereni pojas proteže se od jarčeva obratnika do južne stožernice.
d) Sjeverni studeni pojas od sjeverne stožernice do sjevernoga stožera, i
e) Južni studeni pojas od južne stožernice do južnoga stožera. U zadnja dva pojasa padaju sunčani traci tako kosmo, da nisu kadri raztaliti sav led i snieg. Ovdje su samo dvie godišnje dobe, i to oštra i duga zima, i kratko ljeto.

16. Mjesec.

Mjesec okreće se oko naše zemlje, koju obidje za 27 danah 7 satih i 43 minuta. Okrugao je, a svjetlo dobiva od sunca.

Mladj zove se mjesec, ako nije ona, prama nam obrnuta strana ništa razsvjetljena, a pun mjesec ili uštap zove se onda, kad je prama nam obrnuta strana sasma razsvjetljena. Kadkada vidimo mu samo četvrtinu, a onda se veli prva četvrt ili zadnja četvrt.

Ako dodje mjesec medju sunce i zemlju u takov položaj, da nam ili sasma, ili stranom sakrije sunce, kažemo, da je pomrčanje sunca; kad pako stupi zemlja medju sunce i mjesec, nastaje pomrčanje mjeseca.

II. Prirodni zemljopis.

1. Voda i kopno.

Veći dio zemaljske površine pokrit je vodom, iz koje se diže kopno (suha zemlja) u većih ili manjih, suvisnih ili samostalnih čestih. Na južnoj polutki ima puno više vode, nego na sjevernoj, isto tako imade je na zapadnoj polutki više, nego li na iztočnoj.

Digitized by Google

2. *Strane svieta i otoci.*

Glavne česti kopna zovu se česti svieta, a ovakovih čestih ima pet, i to: Europa, Azija, Afrika, Amerika i Australija.

Manji, vodom sasma obkoljeni komadi kopna zovu se otoci. Otočje pako zove se više otokah, koji na blizo leže.

3. *Glavna mora.*

Kao što nam se kopno predočuje u njekoliko suvisnih, velikih čestih, isto tako sastoji se i velje more iz njekih glavnih dielovah, a ovi se zovu glavna mora ili oceani.

Glavna mora jesu sliedeća:

a) Veliki ocean ili tiho more razlieva se zapadno od Amerike, te dosiže tja do Azije i Australije.
b) Atlantički ocean zapadno od Europe i Afrike dotiče se iztočnih američkih obalah. Onaj dio atlantičkoga oceana, što no dieli Europu od Afrike i dotiče se na iztoku Azije, zove se sredozemno more.
c) Indički ocean na jugu Azije.
d) Južno ledeno more oko južnoga stožera; ovo se more nigdje netiče poznatog nam kopna.
e) Sjeverno ledeno more oko sjevernoga stožera.

4. *Oblici zemlje i mora.*

Crta, gdje se voda dotiče kopna, zove se obala.

More prodire u većih ili manjih čestih u kopno. Veće i dublje česti mora, zasižuće u kopno, zovu se zaljevi ili zatoni. Manje pako česti imenujemo morske dràge ili zatoke.

Kao što more u kopno siže, isto tako prodiru veće ili manje česti kopna u more. Ovim načinom postaju poluotoci, koji su sa tri strane morem obkoljeni, a samo četvrtom stranom suvise s kopnom. Jako uzki poluotoci zovu se rati ili šila. Visoki konac poluotoka ili drugi visoki vrh nad morem zove se glavina ili èrt.

Gdješto spojene su dvie strane svieta uzkim komadom zemlje, a ovaj se komad zove prečba. Uzke pako česti mora, koje spajaju dva mora, zovu se tjesna, putevi, vrata ili kanali.

Digitized by Google

One strane mora, koje obtiču kakovo otočje, zovu se otočno more ili arhipelag.

6. Ravnice i gore.

Površina zemlje sastoji se iz nizinah i gorah. Ako se pokrajini površje znatno neuzpinje nad površje morsko, već ovomu dosta naliči, zove se ravnina. Ako se ravnina samo malo diže iznad morskoga površja, zove se nizina. Ravnina pako, koja se znatno diže nad površjem mora, zove se višava ili uzvisita ravnina.

Brežuljci zovu se visine, koje se pojedince dižu, te nisu ni 1000 stopah visoke. Ako pako imaju više od 1000 stopah u visini, zovu se gore i brda.

Ravnica bez ikakova bilinstva, zove se pustinja, a ona mjesta u njoj, na kojih uspjeva bilje, i koja su ovdje kao otoci u moru, zovu se oase.

6. Gorje.

Brda i bregovi riedko se nalaze osamljeni, nego su većinom s drugimi srasli i prepleteni, a onda se zovu bregovlje ili pogorje. Kad je više pogorjah u savezu, postaje gorstvo. Ono mjesto, gdje se pojedina pogorja stiču, zove se sklop. Glavni dio, od kojega pojedina pogorja izlaze, zove se glavno gorje, a one česti, što no od njega izlaze, zovu se grane.

7. Sopke i snježnici.

Ima i takvih brdah, koja izbacuju lavu, a ova se brda zovu sopke, vatrenjače ili ognjevite gore (Vulkani). Rupa, na koju izbacuju lavu, zove se sopište ili rigalo (Krater).

Gdjekoje su opet gore pokrite vječnim ledom i sniegom. Ovim je goram ime snježnici ili lednjaci.

8. Razdieljenje vodah.

Kao što već prije spomenusmo, pokriva more najveći dio zemaljske površine. Ali ima i na kopnu vodah, koje se zovu pozemnimi vodami. Ove se vode opet diele u tekuće i stojeće.

Veće stojeće vode zovu se jezera, a manje ribnjaci, čreti, bare, močvare i kaljuže.

Digitized by Google

Tekuće vode teku uviek s visine u nizine, dok se konačno izliju u more. Ove su vode sladke.

Mjesto, gdje voda iz zemlje ištiče, zove se vrelo ili izvor. Iz vrela ištiče potočić, iz više potočićah postaju potoci, iz ovih opet rieke, a iz više riekah postaju velike rieke ili riečine.

Ona rieka, koja u se druge prima, zove se glavna rieka, a rieke, što ih u se prima, zovu se pokrajnice ili pritoci.

Glavna rieka čini sa svojimi pokrajnicami i sa zemljami, kojimi protiče, jedno poriečje. Sve pako rieke, izlievajuće se u jedno more, čine sa zemljami, koje natapaju, jedno pomorje.

9. Svojstva mora i njegovo gibanje.

Morska je voda slana, te se nemože podnipošto piti. Masti je sinje, to jest plavkasto zelene. Težja je od obične naše vode. Voda se u moru neprestano giblje. Ovo je gibanje trovrstno:

a) Talasanje, štono ga prouzroče vjetrovi. Ovo talasanje biva kadšto vrlo burno, te upropašćuje gdjekad svojimi valovi ili talasi i najveće brodove.

b) More se pravilno diže i pada, i to svaka 24 sata dvaput. Padanje mora zove se osjeka, a ráštenje plima. Plima traje uviek 6 satih, a isto toliko i osjeka.

c) Kadšto se u sasma mirnih predielih mora stanovitim pravcem valjaju rek bi kao velike rieke, a ovakovo gibanje zove se struja ili strujanje.

III. Politički zemljopis.

1. Broj stanovnikah na zemlji.

Broj stanovnikah na čitavoj zemlji može se naznačiti samo po prilici, jer o velikoj česti zemaljskoga površja neima točnih podatakah. Uzimlje se, da živi na zemlji 1370 milijunah ljudih.

Digitized by Google

2. *Glavna koljena čovječjega plemena.*

Čovječje pleme dieli se na pet glavnih koljenah, a ova su:

a) Koljeno kavkazko biele je masti, obilne, smedje ili crne kose i podugljata, paokrugla obraza. Stanuje po čitavoj Europi, zapadnoj i južnoj Aziji i sjevernoj Africi. Ovo se je pleme naselilo i u Ameriku i Australiju.

b) Koljeno mongolsko je žutkaste ili smedjo-žutkaste kože, crnih, tankih i gladkih vlasih, obraza široka, spljoštena, iztaknutih ličnih kostih. U ovo koljeno spadaju obivatelji iztočne i srednje Azije, naime Laponci, Kitajci, Mongoli itd.

c) Koljeno etiopsko crne je kože, crnih rudastih vlasih, uzke, s obie strane kano stlačene lubanje. Čelo je kod ljudih ovoga koljena natrag stlačeno, s toga gornja čeljust sa zubi iznad donje znatno strši. Nos je u njih malen i tubast, a usne debele. Živi u srednoj i južnoj Africi.

d) Koljeno američko je crveno-smedje kože, nizka čela, široka nosa i crne gladke kose. U ovo pleme spadaju prvobitni žitelji sjeverne i južnoiztočne Amerike, koji su naseljenim kavkazkim plemenom što poubijeni, što u šume razćerani.

e) Koljeno malajsko je smedje kose, široka, tubasta, mala nosa i crne, pramovite kose. K ovomu koljenu računamo velik dio ostrovljanah na tihom moru izmedju Azije i Amerike.

3. *Čovječanstvo po prosvjeti.*

Po svojoj prosvjeti dieli se čovječanstvo na tako zvane narode divlje, kojim dosele nije svanula zora naobraženosti i prosvjete. Ovi se bave ribarenjem i lovom životinjah, kojimi se, kao i divlje rastućim biljem hrane. — Na nješto višem stupnju prosvjete stoje selioci ili nomadi, koji se bave gojitbom marhe, pa da za nju imaju uviek dovoljne hrane, sele se češće s jedne okolice u drugu, gdje ostaju dotle, dok im za stoku ima paše. — Najprosvećeniji pako su oni narodi, koji obradjivaju njive, vinograde i voćnjake, imajuć radi toga stalno obitalište. Ovi goje zajedno i marhu, love ribe, trguju, brodare, bave se umjetnošću i znanostmi, pa se i zovu naobraženimi narodi.

Digitized by Google

4. Vjerozakon.

Što se tiče vjere, klanjaju se ljudi ili jednomu bogu (jednobožci), ili štuju više bogovah (mnogobožci). Jednomu se bogu klanjaju kršćani, židovi i muhamedanci. Medju mnogobožci najznamenitiji su budhiste, bramaiste, lamaiste itd.

5. Države.

Čovjek može samo u svezi s drugimi ljudmi napredovati, te svoju zadaću kao takov vršiti. Da pako može više ljudih u takvoj svezi živiti, treba im i zakonah, koji osiguravaju svim i svakomu sav imetak i život. Ovakovu sigurnost pružaju velika družtva pod zajedničkom vrhovnom vlašću. Ova se družtva zovu državami.

Vrhovna vlast u državi zove se vladom. Način vlade može biti različit.

Država, gdje je najviša vlast u rukuh jednoga neodgovornoga vladaoca, zove se monarkijom. Ako pako se nalazi ta vlast u rukuh jedne ili više odgovornih osobah, zove se država republikom.

Monarkije mogu biti ili ograničene ili neograničene. Ograničene ili ustavne države zovu se one, gdje vladalac dieli zakonodavnu vlast sa saborom; u neograničenih pako državah neima nikakovih saborah, te vladalac sam izdaje sve zakone i naredbe.

Monarkija se zove ili carstvom, ili pako kraljevinom, vojvodinom, kneževinom itd., a vladalac zove se carem, kraljem, vojvodom, knezom itd.

Digitized by Google

Poglavje prvo.

Europa.

Obćeniti pregled.

Europa medjaši sa sjevernim ledenim morem, na iztoku s Azijom, na jugu sa sredozemnim i crnim morem, a na zapadu s atlantičkim oceanom.

Najvažnije česti atlantičkoga oceana jesu:

Sjeverno more, iztočno ili baltičko more, sredozemno more s jadranskim, toskanskim ili tirhenskim, jonskim ili helenskim i aegejskim morem, zatim bielo more, crno i azovsko more.

K Europi spada i mnogo otokah, izmedju kojih jesu najvažniji sliedeći: Islandija, britanski i danski otoci u atlantičkomu oceanu, Sardinija, Sicilija, Korsika, Malta, Krf i Kandija u sredozemnomu moru.

Najznatniji europejski poluotoci jesu:

Na sjeveru: Kaninski i kolski; na zapadu: Skandinavski, danski, bretanjski; na jugu: Pyrenejski, italski ili apeninski, grčki ili balkanski itd.

Najveće gore u Europi jesu:

a) Alpe, koje počimlju u sjevero-zapadnoj Italiji, pa se protežu jugo-iztočnom Francezkom, Švajcarskom i Austrijom tja do Dunava. Ovo su najviše gore u Europi.

b) Kraš, grana se po Kranjskoj, Goričkoj, Istriji, Hrvatskoj, Dalmaciji itd. Naš Velebit, velika i mala Kapela i Dinarske planine u Dalmaciji jesu grane Kraša.

c) Jursko gorje pruža se sjevero-iztočnim pravcem kroz Francezku i zapadnu Švajcarsku, prelazeć napokon i u Njemačku.

d) Apeninsko gorje stere se jugo-iztočnim pravcem preko apeninskoga poluotoka.

Digitized by Google

e) Balkansko gorje stere se na balkanskom poluotoku.

f) Karpatske gore ili Tatre počimaju u Erdelju, pak idu u slici luka izmedju Ugarske s jedne, Galicije i Morave s druge strane sve do Dunava.

g) Europejsko sredogorje počimlje na francezko-njemačkoj medji, razgranjuje se po srednjih njemačkih zemljah, okružuje Česku, te dopire tja do Tatrah blizu izvora rieke Odre.

h) Francezke gore protežu se pod raznimi imeni po Francezkoj.

i) Pyreneji steru se na granici medju Francezkom i Španjolskom.

j) Skandinavsko gorje proteže se od sjevera prama jugu na skandinavskom poluotoku.

k) Ural stere se na medji Europe i Azije.

Od europejskih riekah najveće jesu:

1. Dunav, utiče u crno more. 2. Don, izlieva se u azovsko more. 3. Volga teče u hvalinsko more. 4. Dvina utiče u sjeverno ledeno more. 5. Visla, Odra, Njemen i Neva teku u baltičko more. 6. Laba, Vezera, Rajna i Temza izlievaju se u sjeverno more. 7. Loira, Garonna, Duero i Tajo utiču u atlantički ocean. 8, Ebro, Rhodan i Tiber izlievaju se u sredozemno. a Pad u jadransko more.

U Europi ima do 293 milijuna stanovnikah, koji se diele na razne narode, i to:

a) na slavjanske narode naime na Hrvate, Srblje, Bugare, Slovence, Ruse, Rusine, Čehe, Slovake, Poljake i na Lužičke Srbe. Slavjanom jesu srodni Litvani i Leti.

b) na germanske narode, a k njim se broje Niemci, Nizozemci, Englezi, Danci i Skandinavci. Ovim jesu srodni Irci i škotski gorani, a zatim i Cimbri.

c) na romanske narode, naime na Taljane, Franceze, Španjolce, Portugalce i Vlahe (Rumunje).

Ovim su najsrodniji Grci i Albanezi.

Osim ovih narodah ima u Europi još i Magjarah, Turakah, Židovah, Čudah, Lapljanah, Ciganah itd.

Digitized by Google

Političko razdieljenje.

U Europi obstoje sada sliedeće države, i to:

A. **U južnoj Europi:** Kraljevina Grčka, Turska carevina, Crna Gora, kraljevina Talijanska, papinska država, Španjolska i kraljevina Portugalska.

B. **U srednoj Europi:** Carevina austrijska, kraljevina Pruska, srednje i manje njemačke države, republika Švajcarska, carevina Francezka, kraljevine Belgija i Nizozemska.

C. **U sjevernoj Europi:** Kraljevine Danska, Švedska i Norvežka i velika Britanija.

D. **U iztočnoj Europi:** Carevina Ruska, koja zauzimlje gotovo pol Europe.

I. Grčka.

Današnja kraljevina Grčka medjaši na sjeveru s Turskom, na zapadu s jonskim morem, na jugu sa sredozemnim, a na iztoku s aegejskim morem. Tolika je po prilici, kolika naša trojedna kraljevina.

Ova zemlja bijaše njekoć slavna, moćna i velika. Od ovuda širile su se kao sunčani traci svekolike znanosti u druge zemlje. Nu tečajem vjekovah propala je Grčka tako, da je danas na dosta nizkom stupnju.

Rieke su u Grčkoj neznatne; tim više pako ima zalievah. Podnebje je blago i zdravo. Južnoga voća, naime smokavah, limunah, naračah, uljikah, vina, sušacah, zatim orižja, svile, pamuka itd. ima tu mnogo. Medą i voska mnogo se dobiva. Trgovina je živahna, obrtnost neznatna.

Grci su grčko-iztočnoga vjerozakona. Glavni i priestolni grad **Atina** bijaše u staro doba glasovit i slavan. Nedaleko razvalinah njekadanjega slavnoga grada **Sparte** je sada neznatno mjesto **Mikra.**

II. Turska carevina.

Europejska Turska medjaši na sjeveru s Ruskom i Austrijom, na iztoku s crnim morem, na jugu s aegejskim morem i Grčkom, na zapadu s jonskim i jadranskim mo-

Digitized by Google

rem i Austrijom. Znatno je manja od Austrije. Turske zemlje većom su stranom gorovite. Najveća gorja jesu Balkan i Šarplanina. Glavna je rieka Dunav. Ima tu i dva krasna jezera, skadarsko naime i janinsko jezero. Podnebje je prijazno. Poljodjeljstvo i rudarstvo vrlo je zanemareno. Turski duhan je izvrstan. Maka i ružah, iz kojih se pravi izvrstno ulje, mnogo se sadi. Kožah se mnogo učinja, i to osobito kordovana i safijana. Trgovina je dosta živahna.

Turakah ima u europejskoj Turskoj nješto preko jednog milijuna. Slavjanah ima više od polovine svega pučanstva. Ima tu i Vlahah, Grkah, Šćipetarah, Čerkezah itd. Po vjeri ima tu muhamedanacah, katolikah, grčko-iztočnjakah, židovah itd.

Najveći gradovi jesu: **Carigrad** (Konstantinopel) je glavni i priestolni grad države sa 800.000 stanovnikah. — **Drinopolje** (Adrianopel) bijaše njekoč priestolnica turskih sultanah. Ima do 150.000 žiteljah. Ovo je prvi tvornički grad u Turskoj. — U **Solunu** (Thessalonich) rodiše se slavjanski apoštoli, sv. braća Ćiril i Metod. — **Janina** i **Skadar** leže na jezerih istoga imena. — **Sarajevo** je glavni grad u Bosni, **Mostar** u Hercegovini, a **Bihač** u Turskoj Hrvatskoj. — U Bugarskoj, gdje žive Slavjani bugarskoga narječja, je **Sredec** (Sofija), koji bijaše glasovit staro-bugarski grad.

Od Turske ponješto su odvisle kneževine Srbija i Rumunija.

1. Kneževina Srbija.

Ovo je vrlo plodna i krasna zemlja. Od Turske je samo na toliko odvisla, što joj mora plaćati njeki danak. Srblji su svi grčko-iztočnoga vjerozakona. **Biograd**, na ušću Save u Dunav, glavni je grad u zemlji. Osim toga važnija su mjesta: **Kragujevac, Smederovo, Šabac, Požarovac** itd.

2. Kneževina Rumunija.

Ova kneževina sastavljena je godine 1857. iz kneževinah Vlaške i Moldavske. Glavni je grad u Vlaškoj **Bukarešt**, a u Moldaviji **Jaš**. Ova kneževina obiluje rogatom marhom, žitom i inimi gospodarskimi plodinami.

Digitized by Google

III. Crna Gora.

Crna Gora leži medju Hercegovinom, Dalmacijom, Albanijom i Bosnom. Ovo je vrlo gorovita zemlja, a narod njezin odlikuje se osobitim junačtvom, boreći se već od viekovah za krst častni i slobodu zlatnu. Šteta, što neima ova zemlja dovoljna žita. Glavno je mjesto **Cetinj**, gdje stoluje knez crnogorski.

IV. Kraljevina Italija.

Kraljevina Italija medjaši na sjeveru s Francezkom, Švajcarskom i Austrijom, na iztoku s jadranskim i jonskim morem, na jugu sa sredozemnim morem, a na zapadu s istim morem, papinskom državom i Francezkom.

Talijanska je dosta gorovita zemlja. Na sjeveru i zapadu šire se Alpe; Apenine pako protežu se jugo-iztočnim pravcem po čitavom poluotoku, te prelaze i na otok Siciliju. Ima tu i krasnih nizinah, n. pr. na riekah Padu i na Arnu i t. d. Najveće rieke jesu: Pad (Po), Ečava, Arno i Tiber. Najznamenitija jezera su: Veće jezero (Lago maggiore), Gardsko i Komsko jezero.

Podnebje je blago i zdravo, osobito u južnoj Italiji i na otoku Siciliji, gdje se već pomalja i bilje vrućih krajevah. U Italiji raste pamuk, orižje, južno voće (smokve, limuni, datulje, naranče, masline, mandalice), sladorna trska i t. d. Žita ima u izobilju. Svilarstvo i pčelarstvo od velike su važnosti. Mramora ima ondje mnogo; kararski mramor je baš najizvrstniji. Trgovina je veleobsežna. Talijansko kiparstvo i slikarstvo popelo se je gotovo na najviši stupanj savršenosti. — Talijani su svi rimokatolici.

Fiorencija (Florenz), u prekasnoj okolici na rieci Arnu, je glavni i priestolni grad kraljevine. Ovo je jedan od najkrasnijih gradovah u Europi. — **Turin** je bio prije glavni i priestolni grad kraljevine Sardinske. — **Milan** (Mailand) je krasno sagradjeni grad u vrlo plodnoj okolici. Ima tu velika obrtnost, osobito svilom i baršunom. — **Mljetci** (Venedig), jedan od najstarijih i najglasovitijih gradovah u Italiji, sazidan je na 3 veća i 136 manjih otokah mljetačkoga zaljeva. — **Napulj** (Neapel) leži na prekrasnom zaljevu istoga imena, te je najveći grad čitave Italije. Jedno 3 sata od Napulja udaljena je sopka (Vulkan) Vesuv. Na podnožju Vesuva je grad **Portici**. Nedaleko

Digitized by Google

od Portici stajahu njekoć gradovi Herkulanum i Pompeji; nu god. 79. poslje Isusa tako je Vesuv bjesnio, da je ova dva grada sasma sasuo. —

Na otoku Siciliji glavni je grad **Palermo.** — **Katanija** je grad na podnožju sopke Aetne. God. 1693. poginulo je ovdje potresom 100.000 osobah.

V Crkvena država.

Ova država bijaše prije mnogo veća; nu god. 1859. odkinute su od nje njeke pokrajine, te sdružene s kraljevinom Italijom. — **Rim** (Rom) je papinski glavni i priestolni grad. Leži na obalah rieke Tibere. Ima tu vrlo mnogo veličanstvenih spomenikah, krasnih to uspomenah njekadanje slave i veličine ogromne rimske države. Crkavah broji se u Rimu 360, a medju njimi se odlikuje crkva sv. Petra koja je najveličanstvenija na čitavom svietu. U Vatikanu, jednom od papinskih dvorovah, ima 11.000 sobah. Dok su još Rimljani gospodovali gotovo u čitavoj Europi, bijaše i Rim jedan od prvih i najvećih gradovah na čitavom svietu.

VI. Republika San Marino.

Ova se republika sastoji samo iz grada **San Marino** i tri manje obćine, te broji samo 8.000 stanovnikah.

VII. Španjolska.

Španjolska medjaši na sjeveru s Francezkom i atlantičkim oceanom, na zapadu s atlantičkim oceanom i Portugalskom, na jugu s istim oceanom, gibraltarskimi vrati i sredozemnim morem, a na iztoku sa sredozemnim morem. Španjolska zauzimlje gotovo tolik prostor, kolik Austrija, a ipak ima jedva polovicu stanovnikah, koliko naša carevina. Osim evropejskoga posjeda ima Španjolskoga još i u drugih stranah svieta znatan posjed. Njekoć bijaše ova zemlja jedna od najmoćnijih, najbogatijih i najuglednijih državah; nu sad je propao sav njezin ugled, sva moć i bogatstvo. Dok su Mauri ovdje gospodovali, bijaše Španjolska upravo rajem; ali danas je zemlja tako zanemarena, da se mora čovjek upravo čuditi, kako se mogu plodne njive i poljane tako zapustiti. Medju

Digitized by Google

najvažnije plodine spada ulje, južno voće, pamuk, šafran, plut (Kork), izvrstno vino, slador ova trska, pače na jugu ima i kave. Iz životinjstva ima tu izvrstnih ovacah, merinovke zvanih, dobrih kozah i magaradi. U gorah ima mnogo kovinah, naime željeza, srebra, žive itd. Soli se mnogo vadi. Trgovina je živahna, obrt neznatan.

Španjolska je vrlo gorovita zemlja, jer se ovdje protežu razne grane Pyrenejskih gorah, koje ju diele od Francezke. Na južnoj i iztočnoj obali vlada ljeti velika vrućina i žega. Na sjevernoj strani je zrak vlažan i oštar.

Rieke Minho, Duero, Tajo, Quadijana i Quadalquivir izlievaju se u atlantički ocean, a Ebro u sredozemno more.

Madrid je glavni i priestolni grad; ovo je jedna od najljepših varoših u Europi. — Grad **Kordova** imao je za vremena Maurah 1 miliun stanovnikah, a sad ih ima jedva 55.000. — U **Granadi** bijaše njekoć dvor mauričkih vladarah (Kalifah), te se odlikovaše upravo čarobnom i divnom krasotom. — **Salamanka, Toledo** i **Barcelona** jesu znameniti gradovi. — **Gibraltar** na krajnom jugu Španjolske je nepredobitna englezka tvrdjava.

K Španjolskoj spadaju još i Pithyuzki, pa zatim i Balearski otoci (Malorka i Minorka) u sredozemnom moru.

VIII. Kraljevina Portugalska.

Portugalska tiče se na sjeveru i na iztoku Španjolske, a na zapadu i jugu atlantičkoga oceana. Zemlja je vrlo gorovita. Podnebje i plodine jesu gotovo iste, kao i u Španjolskoj. Obrtnost nije baš neznatna; trgovina je dosta slaba.

Rieke Minho, Duero, Tajo i Quadiana dolaze iz Španjolske, teku kroz zemlju, te se izlievaju u atlantički ocean.

Lisabon je glavni i priestolni grad. Leži na ušću rieke Tajo, te ima prekrasnih crkavah i drugih sgradah. God. 1755. poginulo je ovdje potresom do 30.000 ljudih. **Oporto** ili **Porto** trguje izvrstnim vinom.

K Portugalskoj spada i otočje Azorah, koje se sastoji iz 9 vrlo plodnih otokah.

Digitized by Google

IX. Austrijska carevina.

A. Opis austrijskih zemaljah u obće.

1. Prostor i medje.

Carevina austrijska ima preko 10.817 austrijskih □ miljah. Medjaši na sjeveru sa Saskom, Pruskom i Ruskom; na iztoku s Ruskom i podunavskimi kneževinami; na jugu sa Srbijom, Bosnom, Crnom Gorom, jadranskim morem i Talijanskom; na zapadu sa Švajcarskom i Bavarskom.

2. Gore.

U carevini austrijskoj steru se sliedeće glavne gore:

a) Alpe su najviše gore u Europi, te zapremljuju prostor od 4.500 □ miljah. Diele se na tri glavna krila, i to na zapadne, osrednje i iztočne Alpe. Zapadne se Alpe steru izvan austrijske carevine. Od osrednjih Alpah proteže se samo njihova iztočna čest pod imenom retičkih Alpah po austrijskoj carevini, naime po Tirolskoj tja do Šiljka trijuh gospodarah (Drei-Herrn-Spitz). Iztočne Alpe počimlju od Šiljka trijuh gospodarah, steru se medju Dunavom, Triglavom i Kupom, te dosižu tja do ugarske nizine i do ušća Save u Dunav. Ove se Alpe diele opet na dvoje, i to na noričke Alpe medju Dunavom i Dravom, i na karnske Alpe, Dravi na jugu. Najveći vrhunci Alpah jesu: Ortler, Sulzbacher Venediger i Šiljak trijuh gospodarah u Tirolskoj, Grossglockner na medji izmed Koruške i Solnogradske itd.

b) Na medji izmedju Kranjske i Gorice prelaze Alpe u Krašgorje, koje se proteže medju Savom i jadranskim morem, te se spaja s gorami balkanskoga poluotoka.

c) One krajine austrijskoga carstva, koje leže na lievoj obali Dunava, spadaju na dva različita područja gorah, i to takovih, koje nestoje s Alpami u nikakovu neposrednoń savezu. Za naravnu granicu izmedju ova dva gorska područja možemo uzeti rieku Moravu, počam od njena ušća u Dunav gori do utoka Bečve, pa onda stranom Bečvu i Odru od njena izvora tja do onoga mjesta, gdje ostavlja našu carevinu.

One gore, što se protežu ovoj medji na zapadu, zovu se od starine obično česko-moravsko gorje, premda

Digitized by Google

se pojedfne česti prama položaju, kakvoći tla i po drugih biljegah posebnimi imeni zovu, n. pr. Jasenik, Kladske gore, Krkonoše, Krušne gore (Rudogorje), Smrekovnjak, Šumava itd.

d) Gore, što se protežu ovoj medji na iztoku, i to tako, da idu u slici velikoga polukruga od lieve obale Dunava prama jugo-iztoku, te se okončaju visočinom, zovu se od starine Karpati, premda pojedine česti imaju posebna imena, n. pr. Beskide, visoke Tatre, ugarsko Rudogorje, šuma karpatska, erdeljska visočina itd.

3. Nizine.

Najveće izmedju austrijskih nizinah jesu nizine ugarske, od kojih je osobito dolnja vrlo velika, zatim nizina galička, koja zuzimlje velik dio Galicije, Hana u Moravskoj itd. Svekolike ravnice u Austriji nezauzimlju ni $^1/_4$ svega prostora.

4. Vode.

More: Jugo-zapadnu stranu austrijske carevine pere jadransko more u duljini od 252 milje.

Rieke: Od riekah jesu najveće:

a) Dunav, koji izvire u Njemačkoj, teče austrijskom nadvojvodinom, i to iztočnim smjerom, a unišav u Ugarsku krene do skora na jug, a onda teče opet na iztok. U Dunav utiču sliedeće rieke: Jin, Truna, Aniža, Litava, Raba, Drava i Sava, zatim Morava, Vag i Tisa. Dunav se izlieva u crno more.

b) Laba iztiče u Krkonoših, a primiv u se kod Mjelnika Vltavu, teče sjevernim smjerom kroz Njemačku, te utiče u sjeverno more.

c) Odra izvire u Moravskoj, teče još kao riečica u Prusku, te utiče u iztočno more.

d) Visla iztiče u austrijskoj Slezkoj, te čini granicu prama Ruskoj, u koju i teče. Izlieva se u iztočno more.

e) Dnjestar izvire u Galiciji i utiče u crno more.

f) Ečava iztiče u Tirolskoj, te ostavlja na medji Mljetačke našu carevinu.

g) Ren, koji izvire u Švajcarskoj, dotiče se samo na 4 milje carevine.

Jezera: Najveća jezera jesu: Blatno i Nižidersko (ovo se je već sasma posušilo) u Ugarskoj, Bodanjsko

Digitized by Google

u Tirolskoj, Volfgansko, Mondsko, Attersko i Trunsko u gornjoj Austriji, Cjelovačko u Koruškoj itd.

5. Podnebje i plodine.

Akoprem je podnebje u raznih zemljah carevine austrijske vrlo različito, to ipak u obće prija svakovrstnim plodinam, i to tako, da se mogu živežom namiriti sve potrebe austrijskoga žiteljstva. Žitka proizvode najviše Ugarska, Slavonija, Češka, Moravska i Galicija. Vina imade najviše Ugarska; u Primorju i Dalmaciji uspieva dud, maslina i raznovrstno južno voće. U Ugarskoj sadi se mnogo duhana.

U Tirolskoj, Solnogradskoj, Štajerskoj, Koruškoj i u gornjoj Austriji ima dobre marhe. Isto tako u Ugarskoj i Galiciji.

Soli ima najviše u Galiciji, zatim u Bukovini, Erdelju, u gornjoj Austriji, Solnogradskoj, u Tirolskoj i u gornjoj Štajerskoj. Kamenita ugljevja ima u izobilju po svoj carevini, navlastito u Českoj, Moravskoj, Štajerskoj itd. Zlato i srebro kopa se u Erdelju i u Ugarskoj; srebro u Českoj, a izvrstna željeza ima u gornjoj Austriji, u Štajerskoj i Koruškoj. Dragoga kamenja ima u Českoj, Ugarskoj i drugdje. Ljekovitih vrelah neima nijedna zemlja toliko, koliko Austrija.

6. Obrtnost i trgovina.

Astrijska obrtnost može se služit ponajviše domaćimi prirodninami, a to djeluje blagotvorno na gospodarstvo i stočarstvo. Obrtnost namiruje ponajprije domaće potrebe, te se u državi samoj i najviše prodaje. U inozemstvo mnogo se neizvaža. Medju tvorinami, koje se na veliko izvoze, zauzimlje staklo, osobito česko, prvo mjesto. Medju najobrtnije zemlje spada Češka, koja uz marljivost svojih stanovnikah nadkriljuje množinom i vrednošću svojih rukotvorinah sve ostale zemlje u Austriji. U Moravskoj, Slezkoj i dolnjoj Austriji je obrtnost takodjer na dosta visokom stupnju. U obće valja spomenuti, da su sudetske zemlje najobrtnije; zatim dodju zemlje alpinske, kraške i karpatske. Vojnička naša Krajina i Dalmacija najzadnje su zemlje u pogledu obrtnosti.

Trgovina je u Austriji znatna, i to ne samo nutarnja medju pojedinimi zemljami, nego i izvanjska. Pospješuju ju

Digitized by Google

mnoge željeznice (prem se u pogledu željeznicah nemože Austrija prispodobit s inimi zemljami, na primjer s Belgijom, Englezkom itd.), zatim brodarstvo po Dunavu, Tisi, Labi, Savi itd. Od velike je koristi za carevinu našu i jadransko more, koje, kako već spomenusmo, oplakuje obale naše u znatnoj duljini.

Na iztok izvozi se mnogo željeznih, vunenih i pamučnih tvorinah, zatim stakla, soli itd. U Njemačku idu kovovne i svilene tvorine, staklo, platno, vunene tkanine, vino i duhan. U Ruskoj trebaju naša vina, svilu, sol, kovovne i druge tvorine. Talijani kupuju od nas vunene i pamučne tkanine, željezo i staklo. U Švajcarsku izvozi se mnogo željeza, soli, željeznih i vunenih tvorinah, a u Francezku svila, žito, sočivo, drva, stoka i razne kovine.

7. Žiteljstvo.

Carevina austrijska ima preko $35\frac{1}{2}$ milijuna stanovnikah i to Niemacah 8 milijun., Slavenah 16 milijunah, Rumunjah 2,800.000, Talijanah 600.000, Magjarah 5 milij., Židovah preko 1 milij., i Ciganah preko 100.000. Osim ovih narodah ima u Austriji još i drugih, manjih plemenah.

8 Vjera

Preko dvie trećine stanovnikah jesu katoličkoga vjerozakona, i to obreda latinskoga (preko $22\frac{3}{4}$ mil.) i grčkokatoličkoga (do $3\frac{3}{5}$ milij.). Za katolici ima najviše protestantah (preko 3 milij.) i grčko-iztočnjakah (do 3 milij.) Židovah ima, kao što malo prije rekosmo, preko 1 milijun.

9. Vlada i uprava.

Carevina je austrijska nasljedna ustavna država pod vladom prejasne kuće habsburško-lotharinske. Sada vlada nj. veličanstvo Franjo Josip I.

Tečajem godine 1867. razdvojila se je Austrija na sjevero-zapadnu i južno-istočnu stranu, a tim je uvedeno u Austriji dvojstvo ili dualizam. Sjevero- zapadni dio zove se Predlitavska, a južno-iztočni Zalitavska.

Za Predlitavsku obstoje posebna popečiteljstva u Beču, a za Zalitavsku u Pešti; za zajedničke pako poslove svekolike države jesu u Beču državna popečiteljstva, a na čelu ovim državni kancelar.

Digitized by Google

Gotovo svaka zemlja austrijske carevine ima svoje namjestničtvo, a na čelu ovoga stoji carski namjestnik.

10. Povjestnica.

Današnja nadvojvodina Austrija je rek' bi prva klica, iz koje se kasnije razvila carevina austrijska.

U davno doba vladahu i ovdje Rimljani, ali godine 9. poslje Isusa izgubili su lievu obalu rieke Dunava, koju stoprv u 2. vieku poslje Isusa opet osvojili, te njekoja nova mjesta ovdje sagradili i učvrstili. Najčvršće medu njimi bijaše Vindobona, današnji Beč. Seobom narodah prepate i ove pokrajine mnogo nevoljah i velikih nesgodah, jer su ih zapadni Goti, Huni i Avari pustošili. Karlo veliki protjerao je Avare, ustrojio iztočno krajište, te ga naselio Niemci. God. 900. osvojiše ga Madjari i držahu ga, dok nebudu god. 955. na Leškom polju potučeni. U drugoj polovici 10. vieka počeli su Babenbergovci upravljati današnjom Austrijom, a kad su ovi godine 1246. izumrli, izaberu si stališi austrijski i štajerski vojvodom Přemisla Otokara, koji je poslje baštinio Koruško i Kranjsku. Kad je pako njemačkim carem postao Rudolf Habsburžki, bude rečeno, da one zemlje, u kojih su njegda vladali Babenbergovci i koruški vojvoda, spadaju k njemačkoj državi, te zato bude Přemisl Otokar, kralj češki, pozvan, da ih predade njemačkom caru Rudolfu.

A budući da Otokar nije htio zadovoljiti tomu zahtjevu, dodje do ljute borbe, a junački Otokar pade na Moravskom polju. Car Rudolf predao je sada Astriju, Štajersku i Kranjsku svojim sinovom Albrechtu i Rudolfu. Tako počme god. 1292. kuća Rudolfa Habsburžkoga vladati u jednoj strani današnje Austrije. Poslje zasjednu vladari iz ove kuće na prestolje njemačkoga carstva, te od godine 1437. do 1806. bili su njemački carevi birani samo iz te kuće. Njihova moć i posjed počme se od prve polovine 14. vieka sve više većati. Godine bo 1335. pripade Albrechtu II. Koruška, godine 1367. kneževine Feldkirch i Bregenz, a god. 1382. Trst. Albrecht V. dobio je god. 1423. od svoga tasta, cara Sigismunda, Moravsku kao leno, te godine 1437. nasljedio je njega u Ugarskoj i Českoj. Poslje smrti Ladislava, god. 1457. izgubi habsbužka kuća zadnje ove dvie zemlje, koje su si izabrale vladare iz drugih kućah; nu već god. 152$^{6}/_{7}$ izaberu hrvatski, ugarski i češki stališi Ferdínanda I. svojim kraljem, a od toga vremena spojene su te zemlje s Austrijom.

Godine 1500. baštinio je Maksimilijan I. Goricu i Istru, a Ferdinand II. dobio je jedan dio današnje Slezke. Za vlade Leopolda I. spojen je Erdelj s Austrijom (god. 1696.), a Marija Terezija pridružila je svojoj državi jedan dio njekadanje Poljske pod naslovom kraljevine Galicije i Vladimirije.

Za vlade Franje I. pripala je Austriji Dalmacija, Solnogradska i kneževina Trient i Briksen.

God. 1806. odreko se je isti car Franjo I. njemačke krune i prestolja, te se prozvao austrijanskim carem.

Digitized by Google

11 Kraljevine i zemlje austrijske carevine.

Kraljevine i zemlje austrijske carevine jesu sliedeće: 1. Nadvojvodina Austrija. 2. Vojvodina Solnogradska. 3 Vojvodina Koruška. 4. Pokneženа grofovina Tirolska s Vorarlbergom. 6. Vojvodina Kranjska. 7. Primorje (t. j. pokneženа grofovina Gorička i Gradiška, krajiška grofovina Istarska i grad Trst sa svojim okolišem). 8. Trojedna kraljevina (naime Dalmacija, Hrvatska i Slavonija s vojničkom krajinom.) 9. Kraljevina Češka. 10. Krajiška grofovina Moravska. 11. Vojvodina Slezka. 12. Kraljevina Galicija i Vladimirija s velikom vojvodinom Krakovskom i vojvodinami Osvješimskom i Zatorskom. 13. Bukovina. 14. Kraljevina Ugarska sa srbsko-banatskom vojničkom krajinom. 14. Velika kneževina Erdeljska.

B. Opis pojedinih kraljevinah i zemaljah.

A. ZEMLJE ALPINSKE.

1. Nadvojvodina Austrija.

Nadvojvodina Austrija dieli se na Austriju pod Anižom ili na dolnju, i na Austriju nad Anižom ili na gornju.

Austrija pod Anižom.

Medje. Medjaši na sjeveru s Českom i Moravskom, na iztoku s Ugarskom, na jugu sa Štajerskom, a na zapadu s Austrijom gornjom.

Gore i ravnice. Austrija pod Anižom većom je stranom gorovita. Bregovi joj dolaze od noričkih Alpah, ili pako od česko-moravske visočine. Najviši su oni, koji dolaze od noričkih Alpah, te se steru Dunavu na jugu. Najveće su gromade Dürrenstein, Oetscher i planina Rax-Alpe zvana, a najviši je vrhunac svekolike zemlje Snježnik. Sa obie strane Dunava protežu se plodne ravnice, od kojih je osobito Pomoravlje tim znamenito, što su ovdje bile njekoliko putih žestoke bitke.

Rieke. Glavna je rieka Dunav, koja teče sa zapada prama iztoku. Prima u se Anižu, Moravu i t. d.

Digitized by Google

Plodine i obrtnost. Poljsko gospodarstvo i obrtnost stoje na visokom stupnju. Ima tu raznoga žita, izvrstna voća i vina, šafrana, hmelja i t. d. Marha se pomnjivo goji, a pčelarstvo dobro uspjeva. Ima tu, osobito u Beču, kao u središtu čitave carevine, mnogo raznih tvornicah, u kojih se priugotavlja svakovrstna roba. Trgovina je velika, jer joj idu u prilog mnoge željeznice, drumovi i parobrodi, koji plove po Dunavu.

Stanovništvo. Stanovnikah ima u dolnjoj Austriji $1^3/_4$ milijuna, a ti su gotovo svi Niemci, izuzam njekoliko hiljadah Čehah, Slovakah, Hrvatah i t. d.

Vjerozakon. Gotovo svi stanovnici rimokatoličkoga su vjerozakona.

O povjestnici govorili smo već na 27. strani.

Znamenitija mjesta:

Beč (Wien) je glavni i priestolni grad sa 600.000 stanovnikah, medju kojimi ima preko 100.000 Slavjanah. Ovdje stoluje prejasna carska obitelj, popečitelji itd. Ima tu mnogo prekrasnih sgradah, na pr. crkva sv. Stjepana, oružana i t. d. Ovdje se stiču željeznice iz Praga, Trsta, Pešte, Linca, Štokeravi i Kaniže. — **Schönbrunn i Laksenburg** jesu carski razkošni dvorovi s liepimi perivoji. — **Baden** je stari varoš sa sumpornimi toplicami, koje su Rimljani rabili već prije 2000 godinah — **Bečko Novo Mjesto** (Wiener-Neustadt) grad uz južnu željeznicu, ima veliku vojničku akademiju i znatnu obrtnost.

Austrija nad Anižom.

Medje. Ovanadvojvodina medjaši na sjeveru s Českom, na zapadu s Bavarskom, na jugu sa Solnogradskom i Štajerskom, a na iztoku s dolnjom Austrijom.

Gore. Zemlja je većom stranom brežnata. Južnu stranu izpunjuju s veće česti dieli i ogranci noričkih Alpah s gorjem Dachstein, koje se uzdiže na tròstrukoj medji Solnogradske, Štajerske i gornje Austrije. Sjevernom pako stranom protežu se svrži češke Šumave.

Rieke i jezera. Glavna rieka Dunav prima u se na desnoj obali Jin na granici prama Bavarskoj, zatim Trunu i Anižu. Na lievoj obali utiče unj Mlina. — Jezera su: Gmundsko ili Trunsko, Volfgangsko, Mondsko i Attersko.

Digitized by Google

Podnebje je nješto oštrije, nego u dolnjoj Austriji

Plodine i obrtnost. Stočarstvo je izvrstno, a poljodjelstvo je u onih predielih, gdje se zemlja obradjivati dade, dosta usavršeno. Soli se vadi vrlo mnogo, a željezo je baš izvrstno. Iz željeza i drva prave ovdje razne stvari, kojimi se trguje na daleko i široko. Priugotavlja se i mnogo pamučne i lanene tkanine, osobito sagovah.

Stanovnici i vjera. Stanovnikah, koji su svi Niemci, ima do 720.000, te su izim njekoliko hiljadah protestantah, svi rimokatoličkoga vjeroizpoviedanja.

Znamenitija mjesta.

Linac (Linz), na utoku Trune u Dunav, glavni je grad u zemlji. Broji 29.000 stanovnikah. Ovdje je namjestničtvo za gornju Austriju, a ima tu i raznih tvornicah. Željeznice idu u Solnograd, Gmunden, u Bavarsku i u češke Budjejovice. — Iz **Gmundena**, varoši na jezeru istoga imena, izvaža se mnogo soli u Česku. Ovdje stanuje ravnateljstvo gornjo-Austrijskih solanah — U **Išlu** ima bogatih solanah i glasovitih solnih kupališťah. — **Hall** je na glasu radi svojih ljekovitih vrelah.

2. Vojvodina Solnogradska.

Medje. Solnogradska tiče se na sjeveru gornje Austrije, na zapadu Bavarske, na jugu Koruške i Tirolske, a na iztoku Štajerske i gornje Austrije.

Gore i nizine. Zemlja ova vrlo je bregovita. Ovdje se steru noričke Alpe, poznate pod imenom solnogradskih Álpah, koje nose jako visoke vrhunce, n. p. Dreiherrnspitz, Sulzbacher Venediger i t. d. Podnebje je većinom oštro i studeno. Najznamenitija dolina je dolina Salce.

Rieke i jezera. Glavna je rieka Salca, koja utiče u Jin; ovdje izviru Mura i Truna. Manjih jezerah ima ovdje mnogo.

Plodine i obrtnost. Stočarstvo je znamenito; žita ima premalo. Drvah se mnogo izvozi. Soli se vadi vrlo mnogo.

Stanovnikah imade u Solnogradskoj do 147.000. Svi su Niemci, a s neznatnom iznimkom sami katolici.

Digitized by Google

Znamenitija mjesta:

Solnograd (Salzburg) na rieci Salci je glavni grad ove zemlje. Leži u vrlo krasnom predielu. — **Hallein**, na rieci Salci, ima bogate soljane. — **Gaštein** leži u krasnoj okolici, te ima glasovite kupelji.

3. Vojvodina Štajerska.

Medje. Štajerska medjaši na sjeveru s Austrijom, na iztoku s Ugarskom i Hrvatskom, na jugu s Kranjskom, a na zapadu s Koruškom i Solnogradskom.

Gore i nizine. Štajerska vrlo je bregovita, i to osobito na sjeveru i zapadu; na jugu pako i na iztoku izmienjuju brda i brežuljci plodne doline i ravnice. Sjevero-zapadnom stranom sve do Drave steru se kose noričkih Alpah, a od Drave prama jugu spuštaju se karnske Alpe. — Najznatnije su ravnice optujsko polje i gradačka ravnica.

Rieke i jezera. Važnije rieke jesu: Mura, koja prima u se Muricu, zatim Drava, Aniža i Sava, koja čini medju izmed Štajerske i Kranjske. Jezerah ima u štajerskih Alpah znatan broj.

Plodine i obrtnost. Prema površju dieli se Štajerska na gornju i dolnju U gornjoj se bavi pučanstvo glavno stočarstvom i rudarstvom. Vadi se tu mnogo izvrstna željeza, koje je na glasu, zatim soli i ugljevja. Iz željeza kuju i lievaju raznu robu, kojom se vodi velika i živahna trgovina. U dolnjoj pako Štajerskoj glavni je posao žiteljstvu poljsko gospodarstvo, osobito obradjivanje vinogradah, u kojih ima izvrstna vina.

Stanovnici. Štajerska broji do 1,100.000 stanovnikah, koji se diele na njemački narod ($^2/_3$) u gornjoj, a na slovenski ($^1/_3$) u dolnjoj Štajerskoj. Gotovo svi stanovnici su rimokatolici.

Važnija mjesta.

Gradac (Gratz), na Muri, glavni je grad zemlje i sjelo namjestničtva. Ovdje je sveučilište, tehnika, više inih učevnih zavodah i mnogo tvornicah Stanovnikah ima 75.000. **Marija-Celje** (Maria-Zell) je znamenito hodočastno mieste sa najvećom crkvom u gornjoj Štajerskoj. — **Gleichen-**

Digitized by Google

berg ima dobre kupelji. — **Maribor** (Marburg) je varoš na Dravi i južnoj željeznici. — **Optuj** (Petau) je varoš u veoma plodnoj okolici. — **Celje** (Cili) leži na željeznici, te ima krasne vinograde. — **Rogatac** (Rohitsch), nedaleko od hrvatske medje, na glasu je radi svojih kupalištah i kisele vode, koja se u staklenicah na daleko razašilje — Kao toplice jesu na glasu **Laško** (Tüffer) i **Dobrna** (Neuhaus). U **Ljutomeru** (Luttenberg) i **Radgonu** (Radkersburg) ima izvrstna vina.

4. Vojvodina Koruška.

Medje. Koruška medjaši na sjeveru sa Solnogradskom i Štajerskom, na iztoku sa Štajerskom, na jugu s Kranjskom, Goričkom i Italijom, a na zapadu s Tirolskom.

Gore i nizine. Koruška je s veće strane bregovita. Ovdje se protežu Alpe, i to u sjevernoj strani sve do Drave noričke Alpe, a s južne strane pako Alpe karnske. Nizine su uz rieku Dravu, Labud (Lavant), Krku itd.

Rieke i jezera. Najznatnija rieka je Drava, koja u se prima s desna Zilju (Gail), s lieva Krku i Labud. Medju jezeri najveća su: Cjelovačko, po kojem plove parobrodi, zatim bielo, milštatsko i oževansko.

Plodine i obrtnost. U Koruškoj ima premalo žita, te ga s toga i moraju uvoziti. Za marhu ima na Alpah krasnih pašnjakah, pa s toga i je stočarstvo vrlo važno za ovu zemlju. Još važnije pako je rudarstvo, jer se ovdje vadi mnogo željeza, olova i ugljevja. Iz željeza pravi se izvrstan ocao, iz kojeg se priugotavljaju za trgovinu raznovrstne stvari i orudje.

Stanovnici. Stanovnikah ima u Koruškoj 343.000, od kojih su $^2/_3$ Niemci, a $^1/_3$ su Slovenci. Osim 17.000 protestantah svi su rimokatolíci. Niemci drže sjeverni, a Slovenci južni dio Koruške.

Važnija mjesta.

Cjelovac (Klagenfurt) sa 13.000 stanov., glavni je grad zemlje. Ima tu mnogo tvornicah. — **Bielak** (Villach) varošica na Dravi, bavi se odpravnom trgovinom medju Italijom i njemačkimi zemljami. Ovdje je i glavno skladište za

Digitized by Google

olovninu. — U **Plibergu** najveći je olovnik u čitavoj Austriji.

5. Tirolska s Vorarlbergom.

Medje. Poknežena grofovina Tirolska s Vorarlbergom medjaši na sjeveru s Bavarskom, na iztoku sa Solnogradskom, Koruškom i Italijom, na jugu s Italijom, a na zapadu sa Švajcarskom i bodanskim ili kostničkim jezerom.

Gore i nizine. Tirolska je najviša alpinska zemlja u Austriji. Ovdje se protežu razne kose retičkih Alpah sa visokimi lednjaci. Glavne su doline tri, i to dolina Jina, Adiže i bistrička dolina.

Rieke i jezera. Rieke su Jin, Drava, Leh, Izara itd. Osim jezera kostničkoga, idranskoga i gardskoga, koja se tiču samo njeke česti zemlje, ima u Tirolskoj još i njekoliko malenih jezerah.

Plodine i obrtnost. Plodne zemlje ima u Tirolskoj vrlo malo; s toga se i rodi ovdje premalo žita. Gojitba marhe glavnom je granom ovdješnjega gospodarstva. U sjevernoj česti je obrtnost dosta znamenita; u južnoj pako Tirolskoj je svilarstvo važno. Ima tu i soli, željeza, ugljevja itd.

Stanovnici. Stanovnikah, od kojih su $^3/_5$ Njemacah i $^2/_5$ Talijanah, ima u Tirolskoj ukupno 878.000. Talijani stanuju u južnoj, a Niemci u sjevernoj česti zemlje. Svi su rimokatolici.

Znamenitija mjesta.

Inšbruk je glavni grad zemlje sa 14.000 stanovnikah Leži sa obadvie strane Jina. Ovdje je sielo namjestničtva, sveučilišta i raznih učevnih zavodah. — **Kufstein** je tvrdjava na bavarskoj medji. — U **Hallu** su znamenite soljane. — **Tridenat** (Trient) je grad u južnoj Tirolskoj sa znatnom trgovinom. Ovdje se je od god. 1545. tja do godine 1563. držao crkveni sabor. — U Vorarlbergu je **Feldkirch** glavno mjesto. — Na kostničkom jezeru leži **Bregnica** (Bregenz), varoš sa znatnom obrtnosti i trgovinom.

Digitized by Google

B. ZEMLJE KRAŠKE.

1. Vojvodina Kranjska.

Medje. Vojvodina Kranjska medjaši na sjeveru s Koruškom, na sjevero-iztoku sa Štajerskom, na iztoku i jugu s Hrvatskom, a na zapadu s Istrom i Goričkom.

Gore. Kranjska je visoka, brdovita zemlja, te spada ujedno na prave Alpe i na Kraš ili Krašgorje. Alpinsko velegorje, naime karničke Alpe, dižu se na sjeveru i sjevero-zapadu. Najviša je gomila Triglav. — U južnih predjelih stere se Kraš s najvišimi svojimi vrhovi Nanosom, Javornikom i Snježnikom. Kraš naliči kamenitomu moru, koje na čovjeka vrlo neugodno djeluje. Kamo god oko dosiže, svuda vidiš kamenje i opet kamenje, a samo gdje gdje ima plodnih nizinah i vinogradah, koji se velikom marljivošću i pomnjom obradjuju. Ima tu i mnogo podzemnih špiljah, izmedju kojih je postojnska baš najkrasnija i najveličanstvenija. U njekojih tih špiljah izčezavaju čitave rieke ili potoci, koji kadšto i više miljah teku pod zemljom, pa se opet pomole.

Rieke i jezera. Glavna je rieka Sava, koja izvire izpod Triglava. U nju utiče Sora, Ljubljanica i Krka. Jezera su bohinjsko i bledsko u gornjoj Kranjskoj, a u dolnjoj je jezero crkničko, koje je tim znamenito, što svakoga proljeća presahne, da se može mjestimice u njem sijati i žeti, a jeseni mu se opet voda povrati.

Plodine i obrtnost. Jer je Kranjska toli bregovita, s toga i rodi žita premalo. Izmedju rudskih proizvodah najvažnija je živa. Obrtnost počela se je stoprv u novije vrieme nješta više razvijati. Najvažnije je željezarstvo. Trgovina je znatna, prem poglavito provozna.

Stanovnikah ima blizu pol milijuna, a ovi su gotovo svi Slovenci, osim 30.000 Njemacah. Gotovo sve stanovništvo je rimokatoličke vjere.

Važnija mjesta.

Glavni je grad **Ljubljana** (Laibach), na rieci Ljubljanici, sa 22.000 stanovnikah. Trgovina je ovdje vrlo živahna. — Uz Savu je grad **Kranj** (Krainburg), njekoč obitalište kranjskih vojvodah. — **Kočevje** (Gottschee) je glavno mjesto kočevskoga okružja, odkuda ide mnogo ži-

Digitized by Google

teljah po svietu, te prodavaju južno voće i kojekakve druge stvari. — U **Idriji** proizvodi se najviše žive u Austriji. — **Postojna** (Adelsberg) poznata je radi svojih prekrasnih, upravo divnih špiljah. — **Crknica** (Zirknitz) leži na jezeru istoga imena.

II. Austrijsko Primorje.

Medje. U ovo se Primorje broji poknežena grofovina Gorička i Gradiška, krajiška grofovina Istra i grad Trst sa svojim okolišem. Medjaši na zapadu s Italjom i jadranskim morem, na jugu s jadranskim morem, na iztoku s Hrvatskom i Kranjskom, a na sjeveru tiče se Koruške.

Gore. Zemlja je većinom brežnata i kamenita. Na sjevernoj strani steru se karničke Alpe, a ostalu zemlju — osim nizine na Soči, koja je 5 miljah duga, a 3 široka — obsiže Kraš, gdje zimi strahovita bura puše.

Rieke su neznatne. Ovamo spada Soča, Idrica itd.

Plodine i obrtnost. Žita ima ovdje premalo. Oko vina, ulja, južnoga voća i svile marljivo se nastoji. U primorju gradi se mnogo brodovah. Trgovina je vrlo znamenita, jer joj ide u prilog jadransko more i južna željeznica iz Trsta.

Stanovnici, kojih imade preko pol milijuna, diele se na Talijane, Furlane i Slavjane, a ovi opet na Slovence u Goričkoj, oko Trsta i u sjevernoj Istri, i na Hrvate po ostaloj Istri. Njemacah ima tu preko 8.000. Stanovničtvo je svekoliko rimokatoličkoga vjeroizpovjedanja.

Znamenitija mjesta.

Glavni je grad **Trst** (Triest) sa 70.000 stanov. Ovo je najvažniji pomorski grad u čitavoj Austriji. Leži na obali jadranskoga mora. Trgovina je ovdje vrlo znamenita. — **Gorica** (Görz) leži na ugodnoj ravnici rieke Soče, te ima dosta znatnu trgovinu. — **Gradiška** (Gradisca) je mali varoš na Soči.

U Istri su znamenitiji gradovi: **Kopar** (Capo d' Istria) i **Piran** (Pirano) sa solinami. — **Rovinj** (Rovigno) sa znatnom trgovinom. — **Pula** (Pola) je mali varoš sa znamenitimi ostanci njekadanjega rimskoga gospodstva; sad je ovdje najveća bojna luka u Austriji.

Amo se jošte broje kvarnerski otoci: Krk, Cres, Lošinj mali itd.

*

Digitized by Google

3. Trojedna kraljevina.*)

Trojedna kraljevina sastoji se iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i hrvatsko-slavonske vojničke Krajine. U prostoru ima 896 □-miljah, a s petrovaradinskom pukovnijom pako 950 □-miljah.

1. Hrvatska i Slavonija

Medje i površina. Na sjevero-iztočnoj strani dieli rieka Drava i Dunav Hrvatsku i Slavoniju od Ugarske. Na zapadu medjaši Hrvatska sa Štajerskom, Kranjskom i Istrom, na jugo-zapadu s jadranskim morem, a na jugu s Dalmacijom, Turskom Hrvatskom, Bosnom i Srbijom. U prostoru zauzimlju ove kraljevine 335, a vojnička Krajina 339 □ miljah; s petrovaradinskom pako pukovnijom ima Krajina 393 □-milje.

Gore, nizine i podnebje. Medju Dunavom, Kupom i Savom protežu se kose karničkih Alpah, i to pod raznimi imeni, kao Maceljska Gora, Zagrebačka Gora, Ivančica, Kalničke gore, Crni Vrh, Papuk, Bieli Vrh, Krndija i Fruška gora. Medju Kupom i jadranskim morem produljuje se goletni Kraš s Velebitom, Velikom i Malom Kapelom, Plješivicom, Kukom i Čemernicom. Hrvatskoga Kraša najviše glavice jesu: Klek, Bielolasica na Velikoj Kapeli i Plješivica.

Najveće nizine jesu uz Savu, Dravu, Dunav i uz Lonju.

Podnebje je, izuzam gorske prediele Velebita i Kapele, blago, te prija bilinstvu i živinstvu. U slavonskih nizinah je blažije, ali i vlažnije i nezdravije, nego u Hrvatskoj.

More, jezera i rieke. Jadransko more oplakuje Hrvatsku s jugo-zapada u duljini od 20 miljah. — U otočkoj pukovniji jesu tako zvana plitvička jezera, kojih ima sedam.

Najveće rieke jesu: Dunav, Sava, Drava i Kupa. Dunav dolazi k nam iz Ugarske; vrelište mu je u Njemačkoj. On dieli jedan dio Slavonije od Ugarske. — Drava dolazi iz Štajerske, prima u se Bednju, Karašicu itd. Kod

*) Tko hoće obširnija čitati, neka si nabavi 2. izpravljeno i povećano izdanje moga „Zemljopisa trojedne kraljevine“, što ga je svojim troškom izdao revni naš knjižar Lavoslav Hartmán.

Digitized by Google

Almaša, nedaleko Osieka, utiče Drava u Dunav. Krasne i plodne nizine i ravnice na našoj obali Drave zovu se Podravina. — Sava ulazi u Hrvatsku iz Kranjske, te utiče kod Zemuna u Dunav. S desne strane prima u se Kupu i Unu, koja dieli jedan dio druge banske pukovnije od Turske. — S lieva prima Sava Lonju s Čazmom, Orljavu i Bosut. Ušće Lonje vrlo je močvarno, te se već mnogo godinah o tom nastoji, da se osuši Lonjsko polje, što ga Lonja poplavljuje. — Kupa izvire u riečkoj županiji, te prima u se Koranu s Mrežnicom i Glinu. Kod Siska utiče u Savu.

Na hrv. Krašu ima mnogo potokah, koji se gube pod zemljom. Najviše ovih potokah nalazi se zapadno od Kapele, te se valjda izlievaju svi u jadransko more. Najznatniji od njih jesu Lika i Gačka

Rudna vrela jesu sliedeća: Stubičke, krapinske, sutinske, varaždinske i topuske toplice, Lipik i daruvarske toplice. U Jamnici ima kisele vode, koja se u staklenicah razašilje po svojkolikoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Plodine. Iz carstva rudah ima u trojednoj kraljevini nješto zlata, koje se u Dravi izpire, željezne, bakrene i tutijne rude, sumpora, ugljevja, pakline, mramora itd. Zemlja plodi kukuruzom, raznim žitom, izvrstnim vinom, kostanjem, voćem itd. Ima tu i prekrasnih šumah, koje se žalibože sve to više haraju. Iz životinjstva ima tu vukovah, lisicah, kunah, rogate marve, konjah, divokozah, jelenah, srnah, ovacah, svinjah, purah, orlovah itd. Ribah ima izobila.

Obrtnost i trgovina. Obrtnost nam žalibože nije onakva, kakva bi mogla i morala biti, ako hoćemo, da nam se narod podigne na viši stupanj blagostanja. Tvornicah imade premalo. Trgovina takodjer nije, kakva bi mogla biti. Trguje se svimi domaćimi proizvodi, naime žitom, liesom, šljivovicom, vinom, pepeljikom itd. Najznatniji je trgovački život u Primorju. Željeznica ide iz Zagreba u Sisak, Karlovac i u Zidani most, a u najnovije doba otvorila se je željeznica preko Križevca i Koprivnice u Ugarsku. Savom plove parobrodi iz Siska u Zemun.

Stanovnici i vjeroizpoviedanje. Stanovnikah ima u Hrvatskoj, Slavoniji i u vojničkoj krajini 1,663.000 dušah. U gradjanskoj Hrvatskoj i Slavoniji bilo je god. 1862. preko 952.000, a u vojničkoj Krajini god. 1864. preko 711.000 stanovnikah. Većina tih stanovnikah katoličke je

Digitized by Google

vjere; do katoličke je najjača crkva grčko-iztočna. Protestantah ima njekoliko tisućah, a isto tako i sljedbenikah grčko-katoličkoga vjeroizpovjedanja.

Povjestnica. U prastaro doba stanovahu u našoj zemlji Iliri; kasnije gospodovali su ovdje Rimljani. Oko g. 640. naseliše se ovamo naši pradjedovi, došavši iza tatranskih gorah, gdje im bijaše njihova pradomovina. Svoju novu postojbinu znali su hrabro braniti od navalah franačke vojske pod Karlom Velikim, koji ju htjede svom silom podjarmiti. Božanstvenu vjeru Isusovu primili su Hrvati što od njemačkih, što od talijanskih vjerovjestnikah. Sv. Ćiril i Metod, putujuć u Rim (god. 867. i 870), posjetili su Hrvate, utvrdili ih u sv. vjer i uveli slavjanski jezik u službu božju, koji se dan danas još rabi u senjskoj biskupiji.

Medju svimi kraljevi iz narodne naše kuće najslavniji bijaše Petar Krešimir IV. Veliki (g. 1050—1074), koji je podigao Hrvatsku do velike slave, moći i uglednosti. On je zauzeo i cjelo dalmatinsko primorje, te se je proglasio hrvatskim i dalmatinskim kraljem. I Zvonimir bio je slavan kralj. Njemu pošalje papa Grgur VII. kraljevsku krunu.

Kad nam sa Stjepanom II. izumre kuća domaćih kraljevah, izaberu pradjedovi naši Kolomana, ugarskoga kralja iz kuće Arpadovacah, svojim kraljem, te ga u Biogradu na moru god. 1102. okrune hrvatsko- dalmatinskim kraljem. Ova je kuća kod nas vladala tja do god. 1301. Kad su za vlade Bele IV. navalili divlji Tatari na domovinu našu, digne se sav narod na noge, te ih god. 1242. hametom potuče tamo blizu jadranskoga mora.

Poslje kako je Andrija III., zadnji Arpadovac, god. 1301. umro, birali su Hrvati svoje kraljeve iz raznih kućah, dok napokon god. 1526. izaberu Ferdinanda I. iz kuće habsburžske, koja još dan danas kod nas vlada.

God. 1563. pobune se seljaci proti plemstvu, te si izaberu kraljem Matiju Gubca. Ova buna bila je doskora uništena, a seljaci strogo kažnjeni.

Velikih jadah i ljutih nevoljah prepatio je narod naš u turskih ratovih, u kojih su se osobito odlikovali ban i biskup Berislavić, grof Krsto Frankopan i ban Tomo Erdödy; najslavnije pako ime steče knez Nikola Zrinjski. — Turci osvoje velik dio domovine naše i odvedu mnogo naroda u sužanjstvo. Za vlade Leopolda I. (1657.—1705.) bude domovina naša sasma oslobodjena od turskoga jarma.

Karlo III., neimajuć mužkoga potomka, naredi, da ga ima nasljediti Marija Terezija. Ta naredba zove se pragmatička sankcija. Hrvati primiše ovu naredbu samostalno, usljed česa im se kralj zahvali, obećav im, da će čuvati i još povećati njihova prava. Marija Terezija spojila je Slavoniju s Hrvatskom i odlučila na pose hrvatsko-slavonsku Krajinu.

Za vlade Leopolda II. i Franje I. zametnu se krvavi i dugotrajni bojevi sa Francezi, koji osvojiše svu Dalmaciju, pa i komad Hrvatske sve do Save. Stoprv 1814. povrati se taj dio Hrvatske opet pod vladu kuće habsburžke.

Digitized by Google

Razdjeljenje i uprava trojedne kraljevine. Usljed nagodbe od god. 1868. sdružena je naša domovina s ugarskom krunom sv. Stjepana, te imademo sad u Pešti hrvatskoga popečitelja, koji zastupa našu domovinu kod krune u onih poslovih, štono su zajednički s Ugarskom, te koji nespadaju izključivo na domaću našu vladu. U Zagrebu pako imademo od mjeseca kolovoza t. g. kr. zemaljsku vladu, sastojeću se od tri odsjeka, naime odsjek za unutarnju upravu, za pravosudje i za bogoštovne i nastavne poslove. Na čelu autonomnoj ovoj vladi stoji saboru odgovorni ban.

Isto tako imademo u Zagrebu i najviše sudove, naime banski stol kao drugu molbu, i stol sedmorice kao treću i najveću molbu. Svaka pako županija ima posebni svoj sud.

Hrvatska sastoji se iz 4 županije, naime zagrebačke, varaždinske, križevačke i riečke, a Slavonija iz 3 naime virovitičke, požežke i sriemske.

Za vojničku Krajinu je u Zagrebu vis. vojno zapovjedničtvo najviša oblast. Hrvatska Krajina ima 8, a slavonska 3 pukovnije.

Hrvatske pukovnije jesu: Lička, otočka, ogulinska, slunjska, prva banska, druga banska, križevačka i gjurgjevačka.

U Slavoniji su pukovnije: Gradiška, brodska i petrovaradinska, nu ova zadnja spada pod upravu vojnoga zapovjedničtva u Petrovaradinu.

Važnija mjesta.

A. U Hrvatskoj.

a) U zagrebačkoj županiji: **Zagreb** je glavni grad trojedne kraljevine, središte oblastno i duševno naroda našega, te broji do 20.000 stanovnikah. Ovdje je kr. zemaljska vlada, kr. stol sedmorice, banski stol, c kr. vojno zapovjedničtvo, zemaljsko financijalno ravnateljstvo, pravnička akademija, bogoslovna učiona, jugoslavenska akademija, realka, gimnazija, učiteljište, narodni muzej itd. U Zagrebu stoluje i nadbiskup. Medju najveličanstvenije sgrade spada prvostolna crkva sv. Stjepana, sagradjena početkom 13. vieka, koja je jedna od najljepših crkavah u Austriji. Najveći trgovi jesu: Jelačićev trg, trg kneza Zrinjskoga, kaptolski i Markov trg itd. Nedaleko Zagreba je krasan perivoj Jurjaves ili Maksimir. — **Samobor** je trgo-

Digitized by Google

vište sa 3.000 stanov. U blizini su **Rude,** gdje se kopa željezo. — **Stari Sisak** je jedno od najznatnijih trgovačkih miestah u domovini našoj. Stari Sisak bijaše već pod Rimljani glasovit grad. Kasnije stolovahu ovdje vladari posavskih Hrvatah. — **Karlovac** je znamenit trgovački grad na utoku Korane u Kupu. — U **Jamnici** izvire kisela voda. — U **Stubici dolnjoj** su toplice. — **Bistrica** je hodočastno mjesto, kamo putuje množina puka sa svih stranah domovine naše.

b) U varaždinskoj županiji: **Varaždin,** kraj Drave, sa 10.000 stanov. Ima gimnaziju, nižu realku i glavnu učionu. Nedaleko Varaždina su **Varaždinske Toplice.** — U **Lepoj glavi** je tamnica za zločince. — U **Ivancu** kopa se kalamina i ugljevje, a u **Radoboju** sumpor. — **Krapina** je trgovište. — **Krapinske toplice** i **Sutinsko** polaze mnogi bolestnici.

c) U križevačkoj županiji: **Križevac,** grad sa 3.700 stanov., ima gospodarsko učilište i glavnu učionu. Ovdje stoluje grčko-sjedinjeni biskup. — **Koprivnica** je varoš sa 4746 stanov. i glavnom učionom. — **Ludbreg** je hodočastno mjesto.

d) U riečkoj županiji: **Rieka,** sa 15.000 stanov., leži na jadranskom moru, te je vrlo znamenita sa svoga brodarstva i trgovine. Ovdje je gimnazija, niža realka, glavna učiona i t. d, — **Bakar** i **Kraljevica** slobodne su luke sa znatnom trgovinom.

B. U Slavoniji.

a) U virovitičkoj županiji: **Osiek,** blizu utoka Drave u Dunav, ima gimnaziju, glavne učione, njekoliko tvornicah i 14 000. stanov. — U **Djakovu** stoluje biskup. — **Virovitica** leži na ravnoj i plodnoj poljani.

b) U požežkoj županiji: **Požega,** slobodan kraljevski grad, ima gimnaziju, glavnu učionu i 2.800 stanov. — Trgovište **Pakrac** je sielo grčko-iztočnoga vladike. — Nedaleko Pakraca su **Lipik** i **Daruvar** s toplicami.

c) U sriemskoj županiji: **Vukovar** je sielo županije, te ima 4000 stanov., glavnu učionu i znatnu trgovinu. **Irig, Ilok** i **Ruma** su trgovišta. — Fruška Gora poznata je sa svojih samostanah i izvrstnoga vina.

Digitized by Google

C. U Vojničkoj Krajini.

Poraziv Hrvati Mongole, zapoviedi Bela IV. svoj, na skrajnih granicah naše domovine stanujućoj vlasteli, da diže kule i gradove na medjah domovine. Kasnije ustroji kralj Ljudevit I. oko god. 1370. senjsku kapetaniju; Sigismund izruči ovu kapetaniju celjskim grofovom, da ju njemačkom vojskom na vlastite troškove brane proti turskomu nasilju. I Varaždin predan bijaše istim grofovom, koji su ovdje odmah namjestili svoga kapetana. Za kraljevanja Matije Korvina počeše kršćani bježati iz Bosne; Matija ih množinu namjesti u kneževini ličkoj i Krbavskoj, obećav im, da će biti prosti desetine i da će slobodno vršiti svoje vjeroizpovjedanje, ali da moraju braniti medje proti neprijatelju. Ovi novi branitelji hrvatskih medjah bili su podčinjeni senjskomu kapetanatu Po smrti Korvinovoj padaše sve dublje kraljevska moć. Kralj Ljudevit II. izruči s privoljom velikašah na budinskom saboru godine 1522. obranu hrvatske granice svojemu šurjaku nadvójvodi Ferdinandu, koji smjesti odmah posade u njeke gradove. Ovim načinom bijaše Hrvatska doduše ponješto sigurnija od Turčina, nu Slavonija poslje mohačke bitke malo po malo pade sasma pod turski jaram.

Nadvojvodu Ferdinanda možemo smatrati za prvoga početnika vojničke Krajine. Ferdinand, uvidiv doskora, da put u Hrvatsku nije turskoj sili sasma zapriečen, naseli po granici većinom bosanske i tursko-hrvatske uskoke, podieliv im bezplatno zemljište, pod tim uvjetom, da brane novu svoju domovinu od turskih napadajah i da kao poljodjelci obradjuju dobivene zemlje. Ovako postade ona krajina, koju kasnije, kad je bio Karlovac podignut, prozovu karlovačkom. Medjutim izaberu stališi českí nadvojvodu Ferdinanda g. 1526. za českoga kralja, a malo kasnije učine to isto hrvatski i ugarski, proglasiv ga svojim kraljem, te je kao takov s njemačkom vojskom, koja se borijaše proti Zapoljevcem u ovih krajevih, naoružao Varaždin, Koprivnicu, Križ, Ivanić i druge gradove proti prekodravskim Turkom. Zajedno pozva Uskoke na pomoć njemačkoj vojski; godine 1564. rieši jih svake daće pod uvjetom, da se svi za oružje sposobni prosvete obrani domovine. Ovako je ustrojena i varaždinska Krajina. Upravitelj karlovačke Krajine stanovao je u Karlovcu, a Varaždinske u Varaždinu.

Već Ferdinand I. namjeravaše novoustrojenu Krajinu priklopit njemačkomu carstvu; ali mu to nepodje za rukom. Stoprv njegov sin Karlo posta privoljenjem kralja Rudolfa I. vrhovnim upraviteljem ciele Krajine, pa je imao naslov: „Štajerske i sve carske vojske u Hrvatskoj granici viekoviti vrhovni kapetan.“ Njemu izručiše ugarski stališi g. 1578. nasljedno Krajinu kao od njemačkoga carstva odvisni generalat, dodav, neka bude s banom hrvatskim radi obćega blagostanja uviek u porazumljenju.

Pošto je pako broj stanovnikah u Krajini radi neprestanih ratovah sve jače padao, pozva nadvojvoda Karlo god. 1580. mnoge dalmatinsko-hrvatske obitelji u Krajinu. Njegov sin nadvojvoda Ferdinand dozvoli mnogim stanovnikom iz Slavonije, kojim dogrdi tamo turski jaram, da se nasele medju Kupom i Unom, naloživ im, da brane medje. Tako postane tako zvana petrinjska krajina, kojoj je Rudolfo I. oprostio sve daće, priklopiv ju varaždinskoj krajini. Nu kasnije

Digitized by Google

pade petrinjska granica Turkom u ruke, koji su istom god. 1689 iz nje protjerani. Hrvatski stališi ponove odmah u prijašnja vremena ustrojeni kordun, podignuv u Kostajnici, Glini, Dubici, Jasenovcu i Zrinju na Uni kapetanate stražah, koji imadijaše priečiti Turkom povratak u domovinu. God. 1696. proglase isti stališi hrvatskoga bana upraviteljem ove granice, a godine 1704. dade mu dvorsko bojno vieće vrhovno kapetanstvo medju Kupom i Unom.

Kad su god. 1691. sasma protjerali Turke iz Slavonije, pretvoriše cielu Slavoniju u vojničku Krajinu; nu već g. 1747. ustroje požežku, virovitičku i sriemsku županiju.

U francezkom ratu izgubila je Austrija god. 1809. karlovačku i bansku Krajinu; nu već god. 1813. dobi ju natrag.

Prije god. 1848. bile su sve tri slavonske pukovnije podčinjene petrovaradinskom vojnom zapovjedničtvu; nu pošto je ovo ukinuto, spadaju sada pukovnije gradiška i brodska pod zagrebačko, a petrovaradinska pod vojno oddielno zapovjedničtvo u Petrovaradinu.

Graničari dužni su u domovini i izvan nje u mirno i ratno doba na zapovjed vlade kao vojnici služiti. Graničarski vojnik bio na kordunu, vježbanju ili na kojoj drugoj službi, prima od vlade običnu vojničku plaću i kruh. Nu kada u vlastitoj satniji radi sigurnosti, ili iz koje druge za obće potrebo će svrhe služi, nedobiva nikakove plaće.

U novije vrieme radi se o ukinuću vojničke Krajine, te bi se imale gradjanskoj Hrvatskoj ponajprije pridružiti pukovnije križevačka i gjurgjevačka, grad Senj, Novi Sisak i žumberski kotar.

Važnija mjesta:

a) U ličkoj pukovniji: U **Gospiću** je štap, glavna učiona i niža realka. — **Udbina** bijaše u staro doba dosta znamenita. — **Bag** je malena varošica s priličnom lukom.

b) U otočkoj pukovniji: **Otočac** je trgovište i sielo štopa. — **Senj** je grad na jadranskom moru sa slobodnom lukom i gimnazijom. Ovdje stoluje biskup senjske biskupije, u kojoj se od prastarih vremenah rabi slavjanski jezik kod službe božje. U ovoj su pukovniji i Plitvička jezera.

c) U ogulinskoj pukovniji: **Ogulin**, štabsko mjesto sa 1800 stanov. — **Modruš**, sada selo, bio je pod Rimljani znamenit grad. — U selu **Plaškom** stoluje karlovački grčko-iztočni vladika.

d) U slunjskoj pukovniji: **Slunj**, je selo s krasnim vodopadom Korane. — **Cetin**, tvrdjavica na turskoj medji, tim je znamenit, što su ovdje Hrvati g. 1526. izabrali Ferdinanda I. iz habsburžke kuće svojim kraljem. — **Rakovac**, pokraj Karlovca, gdje je štop slunjske pukovnije, ima glavnu učionu i višu realku. — K ovoj pukovniji spada i kotar žumberački na medji Hrvatske i Kranjske.

Digitized by Google

e) U prvoj banskoj pukovniji: **Glina**, štabsko mjesto, leži uz potok istoga imena. Broji 2.300 stanov. — **Topusko** su toplice u vrlo liepoj okolici. — U Petrovoj gori im željezne rude. — U **Lasinji** izvire kisela voda.

f) U drugoj banskoj pukovniji: **Petrinja**, varoš sa 3.082 stanov., je sielo štapa. Ima glavnu učionu i nižu realku. — **Kostajnica** je varoš na turskoj medji sa znatnom trgovinom. — **Zrinj**, župno mjesto s podrtinami staroga grada, od kojega su nosili Šubići slavno ime knezovah Zrinjskih. — **Dubica** je trgovište na Uni sa znatnom trgovinom.

g) U križevačkoj pukovniji: **Belovar**, liep gradić sa 2000 stanov., glavnom učionom i nižom realkom. — **Ivanić grad** je vojnička občina. — **Časma** je satnijsko mjesto.

h) U gjurgjevačkoj pukovniji: **Gjurgjevac** ima 5.416 stanov. — **Virje** je naveće selo u Hrvatskoj; ima bo 5.586 stanov. — **Drnje** i **Pitomača** znatna su sela.

i) U gradiškoj pukovniji: **Nova Gradiška**, je sielo štopa sa 1500 stanov. — **Stara Gradiška**, je tvrdjava na Savi sa 2000 stanov. i znatnom trgovinom. — **Orio-vac** i **Kobaš** znatnija su mjesta.

j) U brodskoj pukovniji: **Vinkovci**, varoš, imaju 4000 dušah i gimnaziju. — **Brod** je slobodna vojnička občina i tvrdjava na Savi sa znatnom trgovinom. — **Novi Mikanovci** s najvećim marvinskim sajmom u Slavoniji.

k) U petrovaradinskoj pukovniji: **Mitrovica** je štabsko mjesto sa 5000 dušah, nižom realkom i glavnom učionom. — **Zemun**, grad na ušću Save u Dunav, broji 8.746 žiteljah. Tu je glavno skladište trgovine me dju Austrijom i Turskom. — **Karlovci dolnji** ili **sriemski** leže nuz Dunav, te broje 4.300 stanovnikah. Ovdje stoluje grčko-iztočni patriarka. — **Petrovaradin**, jedna od najjačih tvrdjavah u Austriji, leži polag Dunava naprama Novom Sadu, s kojim ga spaja most. Ovdje se je dne 16. listopada 1801. rodio slavne uspomene ban Josip Jelačić, koji je umro u Zagrebu 20. svibnja 1859.

Petrovaradinska pukovnija spada, kao što već spomenusmo, pod upravu petrovaradinskoga vojnoga zapovjedničtva.

Digitized by Google

Dalmacija.

Medje. Dalmacija medjaši na zapadu s jadranskim morem, sa sjeveru s hrvatskom Krajinom, od iztoka s Bosnom i Hercegovinom, a s juga s Crnom Gorom i Arbanskom. U prostoru ima 222 □-milje,

Gore i podnebje. Dalmatinske gore jesu samo produljenje Kraša, i dolaze u zemlju preko Velebita. Na granici turskoj steru se dinarske Alpe, nazvane po Dinari gori. Podnebje je veoma blago, te prija osobito bilinstvu.

Mora, jezera i rieke. Jadransko more oplakuje Dalmaciju u duljini od 152 mil. Glavno jezero je Vrano, koje samo uzak lapac zemlje dieli od mora; voda mu je slana. Rieke su Zrmanja, koja postaje u Lici, Neretva, dolazi iz Hercegovine, Krka i Cetina izviru u samoj Dalmaciji.

Plodine, trgovina i obrtnost. Rogata marha je slaba, ovacah ima malo plemenitih, a kozah ima u gorskih predjelih vrlo mnogo. Izmedju ostale zvjeradi živi tu i šakal. Ribah se lovi mnogo, a isto tako i pijavicah, koje se izvoze u druge zemlje. Žita ima premalo, te se mora uvoziti. Dalmatinska vina izvrstna su. Iz maslinah tišti se ulje. Rudstvo je siromašno. Solarstvo moglo bi važnije biti. Najvažnija je gradnja brodovah. Promet po moru i kopnu, osobito pako s turskimi zemljami i Crnom gorom je živahan.

Stanovnici i vjera. U Dalmaciji ima preko 440.000 žiteljah, koji su gotovo svi Hrvati i Srbljи. Po otocih i većih primorskih gradovih ima 20.000 Talijanah. Najviše Dalmatinacah spada na katoličku crkvu; grčke ih je vjere samo petina.

Povjestnica.

Dalmacija bijaše već u staroj davnini slavna i moćna ilirska država, koju su poslje dugoga rata Rimljani osvojili. Pod njimi procvala je ova zemlja kao raj. U drugoj polovici 4. vieka počeli su na nju navaljivati razni divlji narodi, te su ju plienili i robili gotovo kroz tri vieka Oko. godine 640. naselili su se Hrvati po Dalmaciji, te su ovdje ustrojili novu državu. Tečajem 7. i 8. vieka pokrstiše se svi dalmatinski Hrvati. Pod franačkim jarmom stenjao je narod preko 30 godinah, nu god. 818. oslobodi se, te spoji dalmatinsku i posavsku Hrvatsku u jednu državu, koja je cvala osobito pod narodnimi kraljevi. Kad su ovi izumrli, pripala je Dalmacija pod vladu ugarsko-hrvatskih kraljevah, ali već u 15. vieku utrlo je njihovo gospodstvo ovdje, a Dalmacija dodje pod vladu mljetačke republike, koja sve moguće činjaše, da potišti ovu, njekoč toli bogatu i sretnu zemlju. Dubrovačka

Digitized by Google

pako republika ostala je kroz sve to vrieme slobodna. Početkom ovoga vieka pripala je sva Dalmacija Austriji.

Uprava. Dalmacija ima svoje namjestničtvo u Zadru Sva se zemlja dieli na 4 okružja, i to na zadarsko, spljetsko, dubrovačko i kotorsko okružje

Znamenitija mjesta.

a) U zadarskom okružju: **Zadar** (Zara) je glavni grad Dalmacije i sielo namjestničtva. Stanovnikah imade 8.600. — Jugo-iztočno od Zadra je **Biograd** (Zara vecchia), njegda glavno mjesto hrvatsko-dalmatinskih kraljevah, sada pako neznatno selo. — **Šibenik** (Sebenico) je starinski grad sa velikom i prostranom lukom. —**Skradin** (Scardona) sagradjen je na razvalinah staroga grada Skradone, koju razoriše razni neprijatelji. — **Knin** (Tinin) ima sada jedva 1000 žiteljah. Njekoč su ovdje kad i kad stanovali domaći naši kraljevi. Od Knina do **Drniša** otvara se najljepše i najplodnije polje u cieloj Dalmaciji.

b) U okružju spljetskom: **Spljet** (Spalato) ima 11.000 žiteljah. Nedaleko od Spljeta leže razvaline njekadanjega slavnoga grada Solina, koje počeše sada razkapati, da iznesu na vidjelo znamenite starine. — **Trogir** (Trau) ima 3.100 žiteljah, bavećih se polodjelstvom, trgovinom i gradjenjem brodovah. — **Sinj** (Signo) je liep varoš nedaleko turske medje. — **Kliš** (Clissa) je mala varošica. Hrvatski narodni kraljevi stanovahu ovdje.

c) U dubrovačkom okružju: **Dubrovnik**, (Ragusa) ima 5.500 stanov. i znatnu trgovinu. Dubrovačka republika cvala je osobito na svršetku 15. vieka tako, da je imala do 300 trgovačkih ladjah i 40.000 žiteljah. U 16. i 17. vieku cvala je u Dubrovniku slavenska književnost i urodila krasnim plodom, kojim se još dan danas dičimo. Godina 1806. uništila je tisućgodišnju dubrovačku slobodu. Francezi osvojiše iste godine Dubrovnik, te ga držaše, dok je g. 1814. spao na Austriju. — **Captat** (Ragusa vecchia) bio je njekoč glasovito mjesto, nu danas je samo maleno mjestance. — **Ston** (Stagno) bio je pod dubrovačkom slobodom glasovit sa svojih solinah, koje su sada već na pol propale.

d) U okružju kotorskom: **Kotor** (Cattaro), vojnička luka, imade vrlo krasan položaj u zadnjem kutu zaljeva „boke kotorske“. Kotor je glavno tržište za Crnu Goru.

Digitized by Google

— **Budva** (Budua) je gradić na morskom zaljevu s dobrom lukom.

K Dalmaciji spadaju još i sliedeći otoci: Pag (Pago) s gradom istoga imena, Rab (Arbe) s glavnim mjestom istoga imena, Brač (Brazza) s izvrstnim vinom, uljem i raznim južnim voćem. Hvar (Lessina), s glavnim mjestom Hvarom, je plodan otok. — Vis (Lissa) je bogati otok s glavnim mjestom istoga imena. Ovdje se lovi mnogo srdelah. God. 1866. potukao je kod Visa austrijski admiral Tegethof talijansko brodovlje, stekavši tim velike slave. — Korčula (Curzola) ima znamenite kamenarnice, odkuda se izvozi liep kamen. — Mljet (Meleta) je kamenit otok sa 1000 žiteljah.

C. ZEMLJE SUDETSKE.

1. Kraljevina Češka.

Medje. Kraljevina Češka tiče se na sjeveru Saske i Pruske, na iztoku Moravske, na jugu dolnje i gornje Austrije, a na zapadu Bavarske.

Gore i podnebje. Češka je gotovo sa svih stranah gorami obrubljena. Na sjevero-iztoku dižu se Sudetske gore, od kojih se jedan dio zove Krkonoši. Na sjeverozapadnoj strani protežu se Krušne gore, na zapadu Smrekovnjak, a na jugo-zapadu je Sumava. Zemlja je u Češkoj u obće plodna, podnebje zdravo i dosta ugodno. Najveće su ravnice kod Kraljičina Gradca, Pardubicah, Kolina, Časlavi itd.

Rieke. Najveće rieke u Češkoj jesu: Laba, Vltava i Ogra. Laba izvire u Krkonoših, teče najprije na jug, onda krene na zapad, a primiv kod Mjelnika Vltavu, teče sjevernim smjerom prama Saskoj, te se izlieva kod Hamburga u sjeverno more. — Vltava izvire u Šumavi, teče sjevernim smjerom, a utiče u Labu. Ogra izvire na Smrekovnjaku, a slieva se kod Tereziana u Labu. — Osim ovih ima još i mnogo manjih riekah. — U nijednoj austrijskoj zemlji neima toliko ribnjakah kao u Češkoj.

Rudna vrela. Ljekovitih vrelah ima u Češkoj mnogo. Na glasu jesu: Karlovi Vari, Marijanska i Franjina kupelj itd. Ljekovite vode za piće jesu: bilinska, hebska, zaječička, sedlička itd.

Plodine, obrtnost i trgovina. Poljodjelstvo je u Češkoj na veoma visokom stupnju. Žita imade toliko, da

Digitized by Google

ga mnogo izvoze. Krumpira sade vrlo mnogo. Hmelj je izvrstan. Lana i konoplje mnogo se sije. Iz rudstva ima tu srebra, željeza, kositra, uglevja itd. Stoka je liepa. Plodjenje peradi i ribarstvo vrlo je znatno. U obrtnosti je Češka jedna od najprvijih zemaljah u Austriji. Glavna sjedišta obrtnosti jesu na sjeveru. Češko sukno, prtenine i staklenine jesu na glasu u svoj Europi. Isto tako je na glasu i češki porculan, papir, slador, pivo, koža i kovnina. U Krušnih gorah bave se čipkarstvom. Trgovina, osobito provozna, vrlo je važna. Mnogo željeznicah, dobrih drumovah i brodarstvo na Labi i Vltavi znatno pospješuju i olakšavaju trgovinu.

Stanovnici. Stanovnikah ima u Českoj preko 5 milijunah, i to preko 3 milijuna Čehah i do 2 milijuna Njemacah. Židovah ima 86.000. Izuzam preko 90.000 evangelikah, svi su ostali kršćani vjere katoličke.

Povjestnica. U drugoj polovici 5. vieka poslje Isusa nastaniše se Česi u današnjoj svojoj domovini, koju su znali junački obraniti pred Longobardi, Franci i divljimi Avari. Libuša, koja je vladala koncem 7. i početkom 8. vieka, uzela je za supruga Přemisla, od kojega su vukli Přemislovci svoju lozu. Ovi su vladali u Českoj tja do god. 1306. Borivoj I. dao se je god. 871. pokrstiti sv. Metodu, koji se je bavio na dvoru moravskoga kralja Svatopluka. Nauk Isusov doskora se razširi po Českoj. Medju Přemislovci osobitu je moć i slavu stekao Přemisl Otokar II., kojega se zemlje razprostirahu od baltičkoga tja do jadranskoga mora. Kako je slavni ovaj vladar pao na Moravskom polju, pripovjedali smo već na str. 27.

Kad je Vaclav III., zadnji Přemislovac, bio iz potaje ubijen, izaberu Česi najprije Henrika Koruškoga, ali su ga do skora protjerali radi nevaljane njegove vlade. Poslje njega izaberu svojim kraljem Ivana Luksemburžkoga. Njegov sin Karlo IV. bijaše pravi otac narodu českomu; on je utemeljio godine 1348. u Zlatnom Pragu sveučilište. Za vlade njegova sina Vaclava IV. porodi se u Českoj tako zvani husitički rat, koji je trajao mnogo godinah. Povod ovomu ratu bila je smrt Ivana Husa, učitelja i propovjednika u Pragu, kojega je kostnički crkveni sabor odsudio kao krivovjerca na lomaču. U tom su ratu Česi pod svojimi vodjami Ivanom Žižkom i Prokopom Velikim strašno potukli mnoge njemačke i križarske vojske. Dok je rat još trajao, umre Vaclav IV., a na priestolje česko zasjeo je njegov brat Sigmund, car i kralj ugarsko-hrvatski. Nu ni on nije mogao steći pobjedu nad husitskom vojskom, dok se nije medju njom samom porodila takva nesloga, da se je razdielila na više stranakah, koje su se medju sobom konačno same uropastile.

Medju najslavnije kralje češke spada i Juraj Podjebradski, što su ga Česi poslje smrti kralja Ladislava izabrali svojim vladarom.

God. 1526. izabraše Česi Ferdinanda I. iz kuće habsburžke svojim kraljem. Za vlade kralja Matije porodi se tridesetgodišnji rat, koji je nanio narodu českomu neizmjerne biede i nesreće. Kad je poslje smrti Matije nastupio vladu Ferdinand II., nisu ga htjeli

Digitized by Google

Česi pripoznati svojim kraljem, te se š njim zarate. Nu Ferdinandova vojska potuče ih na Bieloj gori blizu Praga dne 8. studena 1620.

Sad je držao Ferdinand II. strogi sud nad onimi, koji su proti njemu digli oružje. Nastade plač i jauk u narodu Českom. Do 36.000 najizobraženijih i najbogatijih porodicah izseli se iz mile domovine, odlazeć u tudjinstvo, da tamo Boga mole za sreću naroda svoga. Svaka knjiga češka bijaše kao krivovjerna bačena u vatru. Samo jedan jedincati čovjek hvalio se je, da je bacio u vatru 60.000 českih knjigah!! Narod, kojega je poslje tridesetgodišnjega rata ostalo samo 800 hiljadah dušah, pao je sada u duboki san, zaboraviv sasma njekadanju slavu slavnih svojih praotacah. Nu poslje 200 godinah smiluje mu se Bog, te ga probudi k novomu životu. Muževi, kao Jungman, Šafařik, Palacký, Amrling, Tyl itd., počmu nastojati, da probude nesretan narod iz dviestagodišnjega sna. Trud i nastojanje njihovo urodi bujnim plodom; narod se osvjesti, te stane opet njegovati i ljubiti jezik slavnjih svojih pradjedovah. Danas je već književnost češka na onom stupnju, da se njom može ponositi svaki vjerni sin domovine Češke.

Znamenitija mjesta.

Zlatni Prag (Prag) glavni je grad i središte duševnoga života naroda českoga. Ima 170.000 stanovnikah, namjestničtvo, sveučilište, tekniku, 4 gimnazije, 2 više realke, narodni muzej itd. Prag se dieli na Stari grad, Novi grad s Višegradom, gdje su njekoč stolovali češki vladari, i na Malu stranu s Hradčani gdje su kraljevski dvorovi, prekrasna i bogata prvostolna crkva sv. Vida sa sjajnimi rakami sv. Ivana Nep. i sv. Vaclava. Ovdje je znatna trgovina i obrtnost — Jedan sat od Praga je Biela Gora, gdje jeFerdinandova vojska 8 stud. god. 1620 potukla vojsku češku. — U **Hořovicah** kopa se mnogo željeza, a u **Přibrami** ima srebra. — **Toplice** imaju vruće kupelji, koje polaze sa svih stranah Europe. U **Rumburgu** su najveće tvornice platna i pamučnih tkaninah — U **Liberću** (Reichenberg) pravi se najbolje sukno. — **Novi svjet** ima veliku, možda najznamenitiju i najizvrstniju tvornicu stakla na svietu. — **Kraljičin Gradac** (Königingrätz), tvrdjava na Labi i stolica biskupa, znamenit je prusko-austrijskom bitkom dne 3. srpnja 1866. — **Nahod** znamenit je bitkom medju Prusi i Austrijanci god. 1866. —**Pardubice** su grad u plodnoj ravnici. — U **Kutnoj gori** (Kutenberg) kopa se srebro. — **Tabor** je gradić u južnoj Českoj, što su ga utemeljili Taborite u husitskom ratu. — **Budjejovice** (Budweis) su sielo biskupa. Od ovuda ide željeznica u Linac. — **Husienc** je rodno mjesto Ivana Husa. — U **Trocnovu** rodio se je

Digitized by Google

Ivan Žižka, slavni vodja husitske vojske češke. — **Plzanj** (Pilsen) glasovit je sa svojih sajmovah. — **Franjina** i **Marijina kupelj** (Franzens-& Marienbad) je glasovita. — **Karlovi Vari** (Karlsbad) su varoš sa najglasovitijimi kupališti u Austriji. — Kod **Žatca** (Saaz) raste najbolji hmelj u Českoj. — **Bilina** imade kisele, a **Bilani, Sedlec** i **Zaječice** žuhke ljekovite vode.

2. Moravska.

Medje. Moravska ima na sjeveru Slezku, na iztoku Ugarsku, na jugu Austriju, a na zapadu Česku.

Gore. Zemlja je valovita. Na desnoj obali riekah Morave i Bečve steru se Sudeti, koji se diele na slezko-moravski Jasenik, na Kladske gore i na Krkonoše. Na lievoj pako obali istih riekah protežu se Mali Karpati.

Rieke Glavna je rieka Morava, u koju utiču Bečva, zatim Dija s Iglavom i Švarcavom.

Plodine i obrtnost. Moravska je plodna i dobro obradjena zemlja. Poljodjelstvo glavnom je zaradbom. Izvozi se mnogo žita i voća. Govedarstvo, konjarstvo, a osobito ovčarstvo znamenito je. Željeza i ugljevja ima tu mnogo. — Obrtnost je jako znamenita. Vrlo mnogo pravi se izvrstnoga sukna, platna, pamučnih tkaninah i dobrih kožah. Isto tako važno je željezarstvo i pravljenje sladora. Trgovina je znatna.

Stanovnici. U Moravskoj ima gotovo 2 milijuna stanovnikah, od kojih su $^2/_3$ Slavjani, govoreći češki, a ostali su Niemci. Velika je većina stanovnikah katolička. Protestantah ima preko 51.000, a Židovah 41.000 dušah.

Povjestnica. U staro doba stanovahu u Moravskoj narodi njemačkoga koljena. Iza njih došli su Slavjani, koji su ovdje u 7. vieku ustrojili veliku slavjansku državu. Knez Rastislav, pozvavši u svoj dvor sv. Ćirila i Metoda, primio je sa svimkolikim narodom vjeru Isusovu. Poslje Rastislava zasjeo je na priestolje Svatopluk, jedan od najslavnijih kraljevah slavjanskih. K njegovoj državi spadao je velik dio današnje Ugarske, Krakov, Slezka, lužički Srbi tja do Magdeburga itd. Njemački car Arnulf, hoteći upropastiti moćnu i veliku državu Svatoplukovu, zovnuo je g. 894. u pomoć divlje Magjare, ali ih je Svatopluk potukao. Kad je još iste godine Svatopluk umro, bijahu njegovi nesložni sinovi doskora podjarmljeni. Magjari zauzeše iza nesretne bitke kod Požuna (g. 907.) svu tadanju Moravsku tja do Beskidah, pustošeć i harajuć gradove i crkve. Samo jedan dio tadanje

Digitized by Google

Moravske združio se je s Českom, te je s njom prepatio tja do bielogorske bitke sve sgode i nesgode. Češki kraljevi iz kuće Premislovićah običavali su davati Moravsku svojim sinovom u leno. Kad su god. 1241. navalili čopori divljih Tatarah na Moravsku, potuče ih česko-moravska vojska pod Jaroslavom Sternbergom kod Olomuca, te oslobodi tako svu zapadnu Europu od ljutoga ovoga neprijatelja.

Znamenitija mjesta.

Brno (Brünn) je glavni grad, ležeći na željeznici iz Praga u Beč. Ovdje je sielo namjestničtva, teknika, znatna trgovina i obrtnost. Stanovnikah imā 59 000. Sajmovi ovdješnji jesu na glasu. — **Jiglava** (Iglau) nad riekom istoga imena, je za Brnom najveće trgovačko mjesto u Moravskoj. Vuninarstvo i suknarstvo važno je. — **Znojmo** (Znaim) je jedan od najstarijih gradovah u zemlji. — **Olomuc** (Olmütz) je grad i tvrdjava nad riekom Moravom sa živahnom trgovinom. God. 1241. potukli su Česi i Moravci kod Olomuca divlje Tatare.

3. Vojvodina Slezka.

Medje. Slezka tiče se na sjeveru pruske Slezke, na iztoku Galicije, na jugu Ugarske i Moravske, a na zapadu Moravske i pruske Slezke.

Gore. Slezku dieli od Moravske Jasenik, čest Sudetah, a od Ugarske i Galicije dielē ju Karpati.

Rieke jesu: Odra, dolazeća iz Moravske, zatim Opava, Ostrovica i Olša, koje sve utiču u Odru, a ova opet u baltičko more. U isto more utiče i Visla, koja izvire na Beskidah.

Proizvodi, obrtnost i trgovina Gospodarstvo ovdje dobro napreduje, premda nije zemlja tako plodna, kao u Moravskoj. Kopa se tu ugljevje i željezo. Platna pravi se mnogo; isto tako i stakla, sukna itd. Trgovinu unapredjuju mnogi drumovi i željeznica u Prusku i u Moravsku.

Stanovnici. Slezka broji do pol milijuna stanovnikah, od kojih je polovica Slavjanah, naime Čehah i Poljakah, a drugu polovicu sačinjavaju Niemci. Osim 62.000 protestantah i 3000 židovah svi su rimokatolici.

Povjestnica. Slezka bijaše združena kadšto s Českom, a kadšto s Poljskom. Kad je zasjeo na česko priestolje Ivan Luksemburžki, priznadu ga i slezki knezovi svojim pokroviteljem. Za vlade Karla IV. združena je sva Slezka s krunom Českom, s kojom pripade konačno i prejas. kući habsburžkoj. Fridrik II., kralj pruski, zarativ se s Marijom

Digitized by Google

Terezijom, osvojio je velik dio Slezke, te je uveo u učionah, u crkvi i u uredih jezik njemački, da tim načinom u buduće zaprieči svaki savez s krunom českom.

Znamenitija mjesta.

Opava (Troppau), glavni je grad sa 14.000 žiteljah; ovdje se pravi mnogo sukna i platna. — **Gräfenberg**, selo, na glasu je radi svojih mrzlih kupalištah. — U **Tješinu** (Teschen) i u **Bielsku** (Bielitz) pravi se mnogo sukna i vunene robe. **Bogumin** (Oderberg) je zadnja postaja, iza koje prelazi austrijska željeznica u Prusku.

D. ZEMLJE KARPATSKE.

1. Kraljevina Galicija i Vladimirija

(s velikom vojvodinom Krakovskom i vojvodinami Osvjećimskom i Zatorskom.)

Medje. Zemlje ove tiču se na sjeveru Ruske, na zapadu pruske i austrijske Slezke, na jugu Ugarske, a na iztoku Bukovine i Ruske.

Gore. Sva se ova zemlja oslanja na jugu na Karpate; sjeverni pako dio velika je i plodna ravnica. Galicija je najstudenija pokrajina u čitavoj austrijskoj carevini.

Rieke. Visla dolazi iz Slezke, prima u se mnogo manjih riekah, i utiče u iztočno more. Dnjestar izvire na Karpatskih gorah, a primiv u se više manjih riekah i potokah, izlieva se najkašnje u crno more. Prut izvire takodjer na Karpatskih gorah, te utiče u Dunav.

Plodine, obrtnost i trgovina. Galicija je zemlja žitorodna. Stočarstvo je znamenito. Izmedju rudskih prirodninah je slankamen najznamenitiji, pa zatim sol iz slatinah i kameno ugljevje. Obrtnost stoji još na nizkom stupnju. Trgovina je prilična.

Stanovnici. Galicija ima preko 5 milijunah žiteljah. U zapadnoj Galiciji, pa i u iztočnoj po gradovih i gospodštinah živi preko 2 milijuna Poljakah; na iztoku prebivaju Malorusi ili Rusini, kojih ima preko 2,200.000 dušah. Židovah ima 449.000; Njemacah je 114.000, a osim ovih ima tu još Slovakah i Jermenah. Velika je većina (oko $4^1/_2$ milj.) katolička; Malorusi su grčkoga, a ostali latinskoga obreda.

*

Digitized by Google

Povjestnica. Kao što stari povjestničari svjedoče, bijaše iza Karpatah, u današnjoj Galiciji, pradomovina Slavjanah. Poljski dio Galicije spadao je kasnije k velikoj državi moravskoj, dok je njom vladao Svatopluk. Poslje vladali su tu domaći knezovi; Krakov bio je glavni grad njihove države, koja se je zvala Mala Poljska. Rusinskom pako Galicijom, upravljali su tja do konca 11. stoljeća poljski kraljevi; nu kasnije spao je ovaj priedjel državi ruskoj, te se je razdielio na njekoliko kneževinah, od kojih je kneževina galička postala tako jaka i moćna, da je njezin knez primio naslov kralja galičkoga. Kad su navalili Mongoli u Europu, osvojili su i Galiciju; ali hrabri kralj Daniel Romanović doskora se oslobodi ljutih ovih čoporah. Koncem prve polovice 14. vieka osvojio je Kazimir I., kralj poljski, Galiciju, te ju spojio s kraljevinom Poljskom. Kod prve dielitbe ove kraljevine (g. 1772.) pripala je današnja Galicija austrijskoj carevini, a god 1846. dobila je Austrija i Krakov.

Znamenitija mjesta.

Lavov (Lemberg) je glavni grad Galicije, te ima 70.000 žiteljah, medju kojimi je više nego 30.000 Židovah. Ima tu sveučilište, teknika i mnogo drugih učevnih zavodah. Trgovina je živahna, a obrtnost prilična. — **Krakov** (Krakau) je grad na lievom briegu Visle sa 51.000 žiteljah. *Ovdje* su više vjekovah stolovali i krunili se poljski kraljevi. Ima tu sveučilište, teknika i više drugih učevnih zavodah. Trgovina je živahna. — **Vielička** je grad sa najznamenitijom soljanom na svietu.

Majdan od soli leži upravo pod Vielićkom, te ima 6.700 u duljini, 1.120 u širini i 200 hvatih u dubljini. Sav sloj razdieljen je na pet katovah. Prvi kat je 180—200' duboko pod zemljom. U njem je vrlo krasna crkvica sv. Antuna, koja je sasma izsječena u solanoj sriešini (slankamenu). Propovjedaonica, kipovi svetacah, stube, svod, sviećnjaci, razni uresi — sve je to iz samoga slankamena. U istom katu je velika komora, sastojeća se iz velike dvorane, galerije za glasbenike i iz mnogih skalinah. U toj dvorani ima iz najčistije prozirne soli napravljeni svietionjak, koji ima 20 stopah u obsegu. Čaroban je sbilja pogled, kad se ta dvorana razsvietli prigodom kakove svetčanosti. Sve ti se na okolo sjaje, kao da je iz samoga leda. Isto tako krasan je i pogled na mala jezera, u koje se stiče voda iz svih katovah. U svakom katu ima mnogo komorah i hodnikah, koji su spojeni mostovi i skalinami. U cielom majdanu od soli radi do 1500 ljudih i 100 konjah, koji ovdje mogu živiti i 10 godinah. Svake se godine dobiva u Vielički preko 1 milijun centih soli, koja se prodaje ili u

Digitized by Google

velikih pločah i obalcih, ili pako u bačvah, napunjenih sitnom solju. Obalci i ploče sieku se u majdanu sjekirom, a veći komadi razvaljuju se barutom, a to se sa svih stranah tako ori, kao da je nastrahovitija grmljavina.

Bohnija ima takodjer znamenitu soljanu. — **Przemišl** je bio u 10. vieku glavni grad maloruske kneževine. — **Osviećim** i **Zator** bili su glavni gradovi kneževinah istoga imena. — **Stanislavov** ima znatnu trgovinu. —

U **Haliču** su razvaline grada njekadašnjih maloruskih vladarah galičkih. — **Brodi**, grad blizu ruske medje, ima 23.000 žiteljah, koji su većinom Židovi.

2. Bukovina.

Medje. Bukovina medjaši na sjeveru s Galicijom, na iztoku s Ruskom i Moldavskom, na jugu s Moldavskom, a na zapadu s Erdeljskom, Ugarskom i Galicijom,

Gore i podnebje. U Bukovini proteže se podnožje Karpatskih gorah, koje je brežuljasto i bregovito, te se zemlja sve malo po malo spušta prama sjeveru. Podnebje je osobito zimi oštro.

Rieke jesu: Dnjestar, koji dolazi iz Galicije, te čini prama sjeveru medju izmed Bukovine i Galicije. U zemlji izvire Seret sa svojimi pokrajnicami Sučavom, Moldavom i zlatonosnom Bistricom, koje se unj slievaju stoprv izvan zemlje. U zemlji izviruće rieke imaju lieti obično malo vode, ali čim okopni snieg ili udare jake kiše, uzbujaju silno, te prevale svoje obale.

Plodine i obrtnost. Zemlja se obradjuje dosta lošo, a obrtnost i trgovina stoje na nizkom stupnju. Šume zastiru gotovo polovicu zemlje. Soli ima dosta; isto tako i smedjega ugljevja. Pepeljike, dryah i rogate marhe izvozi se mnogo.

Stanovnikah ima $^1/_2$ milijuna, od kojih ima 200 hiljadah Malorusah, a isto toliko i Rumunjah. Njemacah tu ima 38.000, Židovah 29.000, a osim njih žive tu i Madjari, Jermeni, Poljaci, Česi i Slovaci. Velika većina stanovnikah je grčko-iztočne vjere.

Povjestnica. Bukovina spadala je prije kao dio Moldavske turskom carstvu. God. 1777. pripala je Austriji, te je od toga vremena razmjerno dosta napredovala u prosvjeti, obrtnosti i trgovini.

Digitized by Google

Znamenitija mjesta.

Černovice, na Prutu, jesu glavni grad u zemlji sa 26.000 žiteljah, znatnom trgovinom i obrtnošću. — **Sučava** bijaše njekoč glavni grad svekolike Moldavske; ima znatnu trgovinu i kožarstvo.

3. Kraljevina Ugarska.

Medje. Kraljevina Ugarska s tamiškim Banatom i srbsko-banatskom vojničkom Krajinom ima na sjeveru Slezku i Galiciju, na iztoku Bukovinu i Erdelj, na jugu Slavoniju i Hrvatsku, a na zapadu Štajersku, dolnju Austriju i Moravsku. Ovo je najveća zemlja austrijske carevine.

Gore, nizine i podnebje. Počamši od utoka rieke Morave u Dunav zaokružuju Tatre ili Karpati u slici velikoga polukruga sav zapado-sjeverni, sjeverni i iztočni dio Ugarske, steru se po svoj Erdeljskoj, te dosižu tja do Dunava, gdje izti̇če iz carevine austrijske. Tatre diele se na sliedeće odiele: Na Male Karpate medju Vagom i Moravom, na Beskide, koje su samo obronak osrednjih Tatrah, sastojećih se od visokoga sklopa u sredini i od dva predgorja. Južna strana osrednjih Tatrah zove se ugarsko Rudogorje. Medju osrednjimi Tatrami i Sedmogradskom visočinom stere se Crni les.

Sa zapada medju Dunavom i Dravom steru se ogranci noričkih Alpah pod imenom Litavske gore i šume bakonjske.

Ugarska je u sredini ravna, te se dieli na dvie velike ravnice, i to na manju, gornjo-ugarsku ravnicu medju litavskom gorom i bakonjskom šumom na desnoj strani Dunava, a medju Malimi Karpati i drugim primakom Tatrah na lievoj strani Dunava. — Dolnjo-ugarska ravnica proteže se u ogromnom prostoru s obie strane Tise medju Karpati tja do Blatnoga jezera. U ovoj ravnici ima i pjeskovitih predielah, koji se zovu puste, n. pr. pusta debrecinska i kečkemetska.

Rieke i jezera. Glavna je rieka Dunav, u koju s lieve strane utiču: Morava, Vag, Nitra, Gron i Tisa sa svojimi pritoci Samošem, Križem (Körös), Morišem i Begom. S desne strane ulievaju se u Dunav: Litava, Raba, Drava s Murom i Sava. Jezera su Blatno i Ni-

Digitized by Google

židersko, nu ovo posljednje presahnulo je god. 1865. tako, da su ga već i razdielili kao plodnu poljanu medju vlastnike susjednih njivah.

Medju priekopi najveći je Franjin ili bačvanski priekop, koji spaja Dunav s Tisom, zatim Šarvizki priekop, spajajući Stolni Biograd s Dunavom, i priekop begejski, koji spaja Temišvar s dolnjom riekom Begom, i t. d.

Plodine, obrtnost i trgovina. Sjeverni dio Ugarske bogat je zlatom, srebrom, bakrom, željezom i soli; zatim ima u Ugarskoj solajke, ugljevja i t. d. Ugarske ravnice obiluju raznim žitom, a Banat i Bačka pravimi su žitnicami. Banatska pšenica na glasu je po svoj Europi. Vina ima mnogo i izvrstnoga; isto tako i duhana. Od životinjstva ima tu krasnih konjah, izvrstnih ovacah, dobre rogate marhe i mnogo krmadi i peradi. Rieke, osobito Tisa, obiluju ribami. U gorah ima medvjedah, vukovah i t. d. Obrtnost, prem za sada još na dosta nizkom stupnju, napreduje znatno. Trgovina je živahna, jer ju podupiru mnoge željeznice, parobrodi, drumovi i t. d.

Stanovnici. U Ugarskoj — osim banatsko-srbske vojničke Krajine — ima preko $10^1/_2$ milijuna žiteljah, i to Magjarah 5 milijunah, Slovakah preko 2 mil., Malorusah 600.000, Hrvatah i Srbaljah 600.000, Slovenacah 52.000, Rumunjah 1.200.000, Njemacah 1.200.000, Židovah blizu 400.000, Ciganah 92.000 i t. d. — Većina stanovnikah katoličke je vjere; grčko-iztočnjakah ima 1.106.000, a protestantah 2,359.000.

U banatsko-srbskoj vojničkoj Krajini ima 400.000 stanovnikah, od kojih je gotovo polovica Srbah; ostali su Rumunji, Magjari i t. d. Više od $^3/_4$ stanov. u ovoj Krajini jesu grčko iztočne vjere; ostali su katolici i protestanti.

Povjestnica. Današnja Ugarska zvala se je njekoć Panonija, te su Rimljani njom dulje vremena upravljali. Za seobe narodah prepati i Panonija mnogo nevoljah, jer su ju pustošili razni njemački i sjeverni narodi. Najviše pako bjesniše tu Huni pod svojim vodjom Atilom, koji je drmao čitavom Europom. Iza Hunah došli su iztočni Goti, Longobardi i Gepidi, a poslje ovih osvojiše Avari čitavu Panoniju.

Karlo Veliki, kralj franački, potukav Avare, razrušio je njihovo gospodstvo u Panoniji. Iza toga ustrojiše se ovdje dvie velike slavjanske države, naime Velika Moravska i Bugarska. Velika Moravska popela se je pod Svatoplukom na najviši vrhunac moći i slave. Kad su poslje njegove smrti (god. 894.) uzeli vladati nesložni mu sinovi, pozvao je njemački car Arnulf, hoteći upropastiti slavjanske ove države, u

Digitized by Google

pomoć Magjare, a ovi osvoje najprije Bugarsku, a kasnije razore i Veliku Moravsku. Veći dio slavjanskih stanovnikah poginuo je u tih ljutih borbah, a ostali se razbjegoše u Karpatske gore, u Hrvatsku i t. d.

Vodja Magjarah, Arpad, ustrojio je sadanju kraljevinu Ugarsku. Madjari navaljivali su s početka i na Njemačku, nu g. 955. potukli su ih Niemci na Leškom polju kod Augsburga tako, da su odustali od dalnjih navalah. Gejza I. primio je sv. krst g. 980., a sv. Stjepan uveo je kršćanstvo kod svegakolikoga naroda magjarskoga. Za vlade Bele IV. navališe divlji Mongoli na Ugarsku, nu god. 1242. poraze ih tamo kod mora junački Hrvati.

Kad je umro Andrija III., zadnji Arpadovac, dodje na priestolje Vaclav III. iz kuće Premislovićah, a iza njega Karlo I. Robert. Njegov sin Ljudevit I. postao je i poljskim kraljem. Sigismund, sin Karla IV., kralja českoga, oženiv se sa Ljudevitovom kćerju Marijom, zasjeo je poslje Ljudevita na priestolje ugarsko, te je kašuje postao carem njemačkim i kraljem českim. Kad je Sigismund umro (god. 1437.), izabraše Magjari svojim kraljem njegova zeta Albrechta iz kuće habsburžke. Poslje smrti Ladislava, Albrechtova sina, okrune Ugri svojim vladarom Matiju Korvina, koji se je odlikovao ne samo dobrim vladanjem, nego i junačtvom na bojnom polju. Iza njega stupio je na priestolje Vladislav Jagelovac, kralj český. Za vlade slaboga ovoga kralja pobunili su se i ugarski seljaci proti plemstvu, ali ih je Ivan Zapolja u žestokoj bitki potukao. U toj buni poginulo je do 70.000 ljudih. Ljudevit II., sin i nasljednik Vladislavov, poginuo je na Muhačkom polju u bitci proti Turkom, koji su strahovitom silom navaljivali na Ugarsku.

Iza Ljudevitove smrti izabrala je jedna stranka Ivana Zapolju vojvodu erdeljskoga, a druga Ferdinanda iz kuće habsburžke svojim vladarom. Uslied toga porode se u zemlji veliki nemiri; nu Ferdinand I. održao je pobjedu nad svojim protivnikom, Ivanom Zapoljom, te je sam zavladao Ugarskom. Za vlade Maximilijuna I., Rudolfa I., Matije II., Ferdinanda II. i III. osvojili su Turci mal' ne pol Ugarske, te su nemilo gospodarili u podjarmljenoj zemlji. Budim bijaše glavni grad turskoga paše. Nu god. 1686. izgubiše Turci Budim, a doskora protjerani su ne samo iz svekolike Ugarske, nego iz istoga Erdelja. Uslied karlovačkoga mira (god. 1699.) oslobodjena je sva Ugarska i Hrvatska sa Slavonijom od ljutoga Turčina.

Uprava. Uslied toga, što je Austrijska carevina razdieljena na dvie polovice, ima Ugarska posebnu, od bečke vlade sasma neodvisnu upravu. Na čelu joj stoji posebno, ugarskomu saboru odgovorno ministarstvo. I trojedna kraljevina ima u Pešti svoga posebnoga ministra. Sva pako zemlja razdieljena je na županije. — Za srbsko-banatsku vojničku Krajinu obstoji zemaljsko odielno zapovjedničtvo u Petrovaradinu, kojemu je podčinjena i naša Petrovaradinska pukovnija.

Digitized by Google

Najvažnija mjesta.

Glavni gradovi Ugarske jesu **Budim** (Ofen) i **Pešta**. **Budim** ima 60.000 stan. ovdje je sielo kr. ugar. ministarstva; zatim su ovdje politeknički i drugi učevni zavodi. U okolici raste izvrstno vino. Prekrasni željezni most spaja Budim s **Peštom** (Pest), gradom na lievoj obali Dunava. Ovdje su najviši zemaljski sudovi ugarska akademija i t. d. Ima tu i sveučilište, mnogo učevnih zavodah, znatna trgovina i mnogo tvornicah. Ovo je u obće vrlo liep grad sa 140.000 stanovnikah. — **Komoran** (Komorn), na dunavskom otoku Čalokezu (Schütt), je najjača tvrdjava u Austriji. — **Požun** (Pressburg) sa 45.000 stanov. je liep grad na Dunavu sa znatnom trgovinom. — **Kremnica** i **Šćavnica** imaju bogate zlatne i srebrne rude. — **Kežmarak** (Käsmark) na glavnoj cesti, koja vodi iz Ugarske u Galiciju, imade znatnu trgovinu. — **Košice**, sa 16.000 žiteljah, glavno su skladište za trgovinu Ugarske s Galicijom. — U **Munkaču** znatna je tvrdjava. — **Ronasek**, selo u iztočnom kutu Ugarske, ima velike soljane. — **Tokaj**, na Tisi, je na glasu radi svoga izvrstnoga vina. — **Veliki Varadin** (Grosswardein), sa 23.000, stanovn., bavi se vinogradarstvom i živahnom trgovinom.

Debrecin važan je trgovački grad sa 40.000 žiteljah — **Solnik** (Szolnok) je grad na Tisi sa 14 000 žiteljah i znatnom trgovinom. — **Vašarhelj**, blizu Tise, je trgovište, sa 42.000 stanovn. — **Arad** je tvrdjava na Morišu sa 27.000 stanov. i živahnom trgovinom. — **Temišvar**, sa 22.000 žiteljah, znamenita je tvrdjava. Stanovnici bave se obrtnošću i znatnom trgovinom.

Vršac, sa 19 000 stanovn., bavi se vinogradarstvom i trgovinom. — **Veliki Bečkerek** važan je grad za trgovinu. — **Novi Sad**, na Dunavu, središte je duševnoga napredka ugarskih srbah. — **Sombor** ima znatnu trgovinu. — U **Subotici**, sa 53.000 stanov., veliki su konjski trgovi. — **Segedin**, sa 60·000 stan., leži gotovo napram ušću Moriša, te ima velike tvornice na duhan i sopun. — **Kečkemet**, sa 39.000 stan., leži na pusti istoga imena, te je važan radi marvinstva, sapunartva i duhana.

Muhač na Dunavu znamenit je radi bitkah s Turci god. 1526. i 1687. — U **Sigetu** poginuo je god. 1566. u boju s Turci slavni naš Nikola Zrinjski. — **Pečuj** (Fünfkirchen) imade znatnu trgovinu. — **Stolni Biograd** (Stuhl-

Digitized by Google

weissenburg), sa 24.000 stan., ima kožarstvo i željezarstvo. Ovdje su se njekoć kranili ugarski kraljevi. — **Gjur** imade živahnu trgovinu. — **Šoproni** (Oedenburg), grad na željeznici s izvrstnim vinom. — **Velika Kaniža** (Gross-Kanischa), na željeznici, ima jaku trgovinu sa žitom.

U srbsko-banatskoj Krajini važnija su mjesta.

Titel je trgovište sa brodarnicom. — **Pančevo** sa 12.000 stanovnikah, trguje na veliko sa Srbijom. — **Biela crkva** (Weisskirchen) trguje izvrstnim vinom i svilom. — **Stara Oršava** (Alt- Orsova) je zadnje austrijsko mjesto na Dunavu. — **Mehadija** ima izvrstne vruće kupelji, koje su bile već Rimljanom poznate.

4. Velika kneževina Erdeljska.

Medje. Na sjeveru su Ugarska i Bukovina, na iztoku Moldavska, na jugu Vlaška, a na zapadu Krajina i Ugarska.

Gore. Erdelj je zaokružen i prepleten karpatskimi gorami, koje se zovu erdeljska višočina. Podnebje je promjenljivo, ali zdravo.

Rieke. Veće rieke u Erdelju jesu: Moriš (Maroš), koji prima Zlatnu (Aranjoš) i Trnavu, te se ulieva u Ugarskoj u Tisu. Isto tako utiče u Tisu i Samoš. U Vlašku teče Olta (Aluta), te se kasnije izlieva u Dunav.

Plodine, obrtnost i trgovina. Budući da je više od polovice zemlje zapremljeno šumom, to imade u zemlji manje žita, nego-li ga treba. Rogata marva je izvrstna, konji dobri i uztrajni, a ovce se timare osobitom pomnjom. Krmadi se mnogo drži. U gorah ima medvjedah i vukovah. Zlata ima ovdje više nego u ikojoj austrijskoj zemlji, a osim njega ima tu i srebra, žive, bakra, željeza, mnogo soli, ugljevja itd. Obrtnost je na nizkom stupnju, a trgovina je neznatna.

Stanovnici. Stanovnikah ima u Erdelju preko 2 milijuna, a medju njimi je Rumunjah 1,200.000, Magjarah sa Sikulci 500.000, Njemacah 200.000. Ostali su Židovi, Cigani, Jermeni itd. Što se vjere tiče, ima tu katolikah, grčko-iztočnjakah, protestantah, unitaracah, Židovah itd.

Digitized by Google

Povjestnica. Erdeljska spadala je u davnoj davnini k Daciji; nu godine 105. poslje Isusa osvoji ju rimski car Trajan, te ju pridruži velikoj svojoj državi. God. 274. ostavili su Rimljani ovu zemlju, a od toga vremena počeše ovdje bjesniti razni narodi, kao Huni, Iztočni Goti, Gepidi, Avari itd. Huni, navaliv u 9. vieku na Avare, osvojili su i ovu zemlju. Stjepan I., kralj ugarski, osvojiv današnju Erdeljsku, pridružio ju k Ugarkoj, te joj stavio na čelo vojvodu kao svoga namjestnika. Gejza II. pozvao je god. 1143. Niemce neka se nasele u južno-iztočnih predjelih Erdeljske, te im dade mnoge sloboštine, pa i posebni narodni ustav. God. 1168. zauzeo je Erdeljsku bizantinski car Manuel, ali ju uslied mira, sklopljena s Ugarskom, ostavio već godine 1172. Godine 1240. navalili su Mongoli, a godine 1421. i 1433. Turci prvi put na Erdeljsku. Kad su poslje Ljudevitove smrti Ugri izabrali godine 1526. Ferdinanda I. svojim kraljem, digne se proti njemu Ivan Zapolja kao protukralj na oružje, te zovne Solimana, turskoga sultana u pomoć. God. 1535. sklopi Zapolja ugovor s Ferdinandom I., uslied kojega su mu ostale sve zemlje, što ih je dosada osvojio, a isto tako mogao se je i nadalje zvati kraljem ugarskim; nu poslje njegove smrti da će osim Erdeljske i Špiša sve ostale zemlje pripasti Ferdinandu I. Kad je Zapolja umro, dade njegova udovica Jelisava proglasiti svoga sina Ivana Sigmunda kraljem ugarskim, a poslje njegove smrti izaberu Erdeljci Ivana Batthori-a svojim knezom, kojega su kašnje i Poljaci izabrali svojim kraljem. Odsele su uslied različitih spletakah vladali razni velikaši Erdeljskom kao njezini knezovi. God. 1630. izabrali su Erdeljci Jurаja Rakoczy-a svojim vladarom, a ovaj sklopio je s Francezkom savez proti njemačkomu caru, koji je uslied toga morao odstupiti njekoje predjele svoje države. Zadnji knez erdeljski, Mihalj Apaffi II., odstupio je god. 1696. Erdelj caru Leopoldu I., a od toga vremena pripada Erdelj prejasnoj kući habsburžko-lotrinžkoj.

Znamenitija mjesta.

Sibinj (Hermannstadt), glavni grad zemlje, broji 18.000 stanov., ima pravoslavnu akademiju, znatnu obrtnost i trgovinu. — **Brašov** (Kronstadt) sa 27.000 stanov., prvi je trgovački i obrtnički grad u zemlji. — **Kološ** (Klausenburg) sa 25.000 stanovnikah, rodno je mjesto ugarskoga kralja Matije Korvina. — **Biograd** (Karlsburg) na Morišu je tvrdjava i liep grad.

X. Njemačke Države.

1. Kraljevina Pruska.

Kraljevina Pruska medjaši na sjeveru s Danskom, Meklenburžkom i baltičkim morem, na jugu s Austrijom, Saskom i raznimi njemačkimi državami, a na zapadu s Francezkom, Belgijom, Nizozemskom i sjevernim morem.

Digitized by Google

Iztočni i sjeverni dio Pruske velika je nizina. Na jugu dižu se ogranci raznih gorah, a zapadni predieli većom su stranom brežnati.

Najveće rieke jesu: Laba, Rajna, Visla, Odra itd. U iztočno-sjevernih pokrajinah Pruske ima nebrojenih jezerah.

Ratarstvo je u Pruskoj savršeno. Pšenice i raznoga žita mnogo se izvozi. Kovinami i kamenitim ugljevjem je Pruska vrlo bogata. Duž obalah baltičkoga mora izkapa se mnogo jantara. Obrtnost je u najboljem cvietu; trgovina je veleživahna. Stanovničtvo je većom stranom njemačko, prem su ovdje prije živili gotovo sami Slavjani. Slavjanah, ponajviše Poljakah, ima do $2^1/_2$ milijuna. Narod je izobražen. Učevnih zavodah ima vrlo mnogo.

Berlin je glavni i priestolni grad. Ovo je jedan od najkrasnijih i najobrtnijih gradovah u Europi. — **Potsdam** je drugi priestolni grad. — Izmedju ostalih gradovah znamenitiji su: **Cah** (Aachen), **Hanover, Altona, Kassel, Wiesbaden i Frankfurt.**

2. Kraljevina Saska.

Ova kraljevina tiče se Austrije, Bavarske i saskih vojvodinah. Ova je zemlja na sjevernoj okrajini ravna; nu ini krajevi su goroviti. Glavna je rieka Laba. Zrak je blag; gospodarstvo, rudarstvo, trgovina i obrt stoje na visokom stupnju savršenstva. Saske učione prve su u Europi. Stanovnici su protestanti. U prijašnje doba življahu u čitavoj Saskoj sami Slavjani. Današnji lužički Srblji slabi su ostanci te slavjanske grane.

Draždjani (Dresden), s obie strane rieke Labe je glavni i priestolni grad. — **Lipsko** (Leipzig) je središte njemačkoga književarstva. — **Budišin** (Bautzen) je glavni grad gornje Lužice (Lausitz), gdje živu lužički Srbi.

3. Kraljevina Bavarska.

Bavarska sastoji se iz dvie, sasma oddjeljene česti. Iztočni i veći dio tiče se zapadne medje austrijske, te medjaši s Würtemberžkom, Pruskom i manjimi njemačkim državami Zapadni i manji dio zove se Falačka (Pfalz).

Digitized by Google

Zemlja je ponajviše gorovita: na Dunavu ima i liep ih ravnicah. Najznatnije rieke jesu: Dunav i Rajna sa Majnom. Obrt je veleznatan; bavarsko pivo je na glasu. Stanovnici su sami Niemci. — **Monakov** (München) je glavni i priestolni grad. Ima sveučilište, mnogo učevnih zavodah i prebogatih sbirkah. — U **Erlangenu** i **Würzburgu** jesu sveučilišta. — **Nürnberg** poznat je sa svoje drvene, tako zvane nürnberžke robe.

4. Kraljevina Würtemberžka.

Ova je kraljevina okružena Bavarskom, Badenskom i bodanskim jezerom (Bodensee) Zemlja je stranom gorovita, stranom brežuljasta. Dunav i Neckar glavne su rieke. Trgovina je velika, a obrtnost dobro napreduje. **Stuttgart** je glavni i priestolni grad u liepoj okolici.

5. Velika vojvodina Badenska.

Medjaši sa Švajcarskom, Francezkom, Bavarskom, velikom vojvodinom Hessenskom i kneževinom Hohenzolern, koja spada sada k Pruskoj. Zemlja je gorovita i brežuljasta. Glavna je rieka Rajna Badenska tiče se i bodanskoga jezera. — **Karlsruhe** je glavni i priestolni grad. — **Kostnica** (Kostnitz) je grad na bodanskom jezeru; ovdje se je držao crkveni sabor od god. (1414. do 1418.)

6. Ostale manje države njemačke.

a) Velika vojvodina Hessenska s glavnim gradom **Darmstadtom.**
b) Obie velike vojvodine Meklenburžke (naime Meklenburg-Schwerin i Meklenburg-Strelitz.
c Velika vojvodina Oldenburžka.
d) Velika vojvodina Sachsen-Weimar-Eisenach.
e) Vojvodina Braunschweig.
f) Tri saske vojvodine (naime Sasko-Koburg-Gothska, Sasko-Meiningenska i Sasko-Altenburžka).
g) Vojvodina Anhalt.
h) Obie kneževine Schwarzburg.
i) Obie kneževine Lippe.
j) Kneževine Reuss.

Digitized by Google

k) Kneževina Valdek.
l) Kneževina Lichtenšteinska.
m) Slobodni gradovi naime:

Hamburg na Labi je jedan od najznamenitijih trgovačkih gradovah u Europi.

Bremen s obie strane rieke Vezere, velik je trgovački grad.

Bukovac (Lübeck), je trgovački grad nedaleko baltičkoga mora.

XI. Republika Švajcarska.

Švajcarska medjaši na sjeveru i na iztoku s njemačkimi zemljami, na jugu s Italijom i Francezkom, a na zapadu s Francezkom. Ovo je od svih evropejskih zemaljah najvećma gorovita zemlja, jer se ovdje steru najviše skupine Alpah. Vjekovit snieg i led pokriva površinu od 40 □ miljah. Na zapadu stere se Jursko gorje.

Mnoge rieke navlažuju romantičke doline, kojih u Švajcarskoj ima vrlo mnogo. Ovdje izvire Rajna, Rhodan (Rhone) Ar, Jin i Tičin. — Jezerah ima u Švajcarskoj mnogo. Najveća su: Bodansko jezero (Bodensee), Genevsko jezero (Genfer-See), Lago magiore ili Veće jezero, Lucernsko ili Vierwaldstädtsko (Lucerner-ili Vierwaldstädtersee), Zürichsko (Zürichersee), Neuenburžko jezero (Neuenburgersee) itd.

Poljsko gospodarstvo u Švajcarskoj nemože baš napredovati, jer mu zemlja neprija. Rogata marha, za koju ima izvrstne paše, je baš najizvrstnija. Sira i masla pravi se vrlo mnogo. Obrtnost nadoknadjuje zemlji ono, što joj poljodjelstvo dati nemože. Pamučne, platnene, suknene i svilene tvorine jesu na glasu. Urah se pravi vrlo mnogo. Trgovina je vrlo obsežna i živahna.

Pučanstvo dieli se na Talijane, Franceze i Niemce. Sva zemlja sačinjava dobro uredjenu republiku, kojoj na čelu stoji savezno vieće, što no se svake treće godine obnavlja.

Bern je stolica saveznoga vieća; ima živahnu trgovinu i mnogo tvornicah, — **Zürich**, **Lucern** i **Genf** su vrlo liepi gradovi na jezerih, što no od njih imaju svoja imena.

Digitized by Google

XII. Carevina Francezka.

Carevina ova tiče se na sjeveru kanala la Manche i Belgije, na zapadu atlantičkoga oceana, na jugu Španjolske i sredozemnoga mora, a na iztoku Švajcarske i njemačkih državah. Tako je po prilici velika, kao Austrija; stanovnikah ima 38 milijunah. Osim Europe ima još posjeda i u ostalih stranah svieta.

Sjeverna i zapadna strana Francezke ponajviše je ravna; na južnoj medji steru se Pyreneji, na iztočnoj Alpe i Jura, a u zemlji samoj ima raznih gorah.

Rieke su: Rajna, koja čini medju izmed Francezke i Badenske, zatim Seina, Loire, Garona i Rhodan (Rhone). Sve su francezke rieke spojene mnogobrojnimi priekopi. Zemlja je dobro obradjena. Žita i plemenita voća ima u izobilju. Vina francezka jesu na glasu, i to osobito vino šampanjsko, burgundsko, bordosko itd. Svilarstvo dobro napreduje. Obrtnost je na najvišem stupnju. Tu se pravi mnogo najfinijih stvarih, koje se nigdje tako dobro neprave. Trgovina je vrlo obsežna, te zauzimlje za Englezkom prvo mjesto u Europi.

Pariz, sa blizu 2 milijuna stanovnikah, je glavni i priestolni grad Francezke Odlikuje se prekrasnimi i veličanstvenimi sgradami, te je i prvi tvornički i trgovački grad u carevini. — **Lyon** je iza Pariza najveći grad u zemlji. U ovdješnih tvornicah tku se najbolje svilene tkanine. — **Bordeaux** ima izvrstno vino. — **Marseille** na obalah sredozemnoga mora je prvi trgovački grad Francezke.

XIII. Kraljevina Belgija.

Belgija tiče se na sjeveru Nizozemske, na iztoku Njemačke, na jugu Francezke, a na zapadu sjevernoga mora. Većom je stranom ravna, te ju moraju štititi posebnimi nasipi, da se po njoj more nerazlije.

Rieke Maasa i Schelda dolaze iz Francezke. U zemlji ima mnogo prekopah, kojimi plove brodovi.

Belgija je jedna od najnapučenijih i u gospodarstvu najnaprednijih zemaljah u Europi. Ima tu u izobilju žita, voća, duhana itd. Obrtnost je velika. Tke se mnogo platna, sukna i inih tkaninah. Belgijske čipke jesu na glasu. Staklo

Digitized by Google

je vrlo dobro; isto tako gotove se ovdje i razni strojevi. Trgovina je veleživahna. Vladajući jezik u zemlji je Francezki.

Bruselj (Brüssel) je glavni i priestolni grad Belgije; ima tu vrlo mnogo tvornicah. Bruseljske čipke jesu na glasu. — **Antwerpen** je veliki trgovački grad sa tvornicami na čipke i brusionicami diamantah. — U **Lüttichu** ima ogromnih tvornicah na puške.

XIV. Kraljevina Nizozemska ili Holandija.

Medjaši na sjeveru i zapadu sa sjevernim morem, na jugu s Belgijom, a na iztoku s Njemačkom. Ima i u ostalih stranah svieta znatnoga posjeda.

Nizozemska velika je nizina, a jer ima u njoj predjelah, nižih od samoga mora, moraju se te nizine štitit velikimi nasipi, da ih more nepoplavi. Zemlja je presječena raznimi priekopi i željeznicami. Magle i kiše ima vrlo često

Zemlja je vrlo plodna. Gospodarstvo i vrtljarstvo popelo se je na najviši stupanj. Cviećem se trguje na daleko. Drvah neima. Tvornicah ima bez broja. Platnena, pamučna, vunena i papirna roba je na glasu. Sledjah i tresakah lovi se vrlo mnogo. Brodovah i raznih strojevah gradi se u velikom broju. — Pučanstvo je germanskoga plemena.

Haag je glavni i priestolni grad. — **Amsterdam** pako je drugi glavni grad kraljevine i jedan od najvećih trgovačkih gradovah na svietu. — **Rotterdam** je drugi trgovački grad u zemlji.

XV. Kraljevina Danska.

Danska sastoji se iz poluotoka Jutlandije i više otokah u baltičkom ili iztočnom moru, zatim iz otoka Islandije i Farskoga otočja. U sjevernoj Jutlandiji ima mnogo manjih jezerah i močvarah. Na otoku Islandiji tako je hladno, da tamo žito dozreti nemože. Ovca i sob domaće su životinje na njem. Na južnoj strani istoga otoka je sopka Hekla. Ima tu i mnogo vrućih vrielah, medju kojimi je najznamenitije Geisser, koje baca svoje vruće trakove kao vodomet do 100 stopah u visinu, što čini upravo čaroban pogled. — U Danskoj pako uspjevaju gotovo sve plodine, koje i u njemačkih zemljah.

Digitized by Google

Kodanj (Kopenhagen) na otoku Seelandu je glavni i priestolni grad; stanovnici njegovi bave se najviše brodarenjem i trgovinom.

XVI. Švedska i Norvežka.

Ove kraljevine zauzimlju cieli Skandinavski poluotok. Prem su veće u prostoru, nego li Austrija, neimaju ipak ni šesti dio stanovnikah, što no ih naša carevina imade. Zemlja je vrlo gorovita; ima tu i mnogo ledenjakah i snježnih vrhunacah. Najveća jezera jesu: Mälarsko, venersko i vettersko. Zima traje u sjevernih krajevih od listopada do lipnja. Proljeća ni jeseni neima. U sjevernih krajevih Laponske neizlazi zimi sunce od polovice studena do konca siečnja, a ljeti nezapada od 21. lipnja do 21. srpnja. Sjeverni Laponci živu ponajviše od soba, koji im je sve blago i bogatstvo. U Norvežkoj ima slabo žita; u Švedskoj pako ga imade nješto više. Ribarstvo donaša zemlji mnogo koristi. Izvrstna željeza i bakra ima u Švedskoj mnogo. Trgovina je živahna.

Štokholm, na mälarskom jezeru, je glavni i priestolni grad u Švedskoj, a **Christianija** je glavni grad u Norvežkoj.

XVII. Kraljevina Velika Britanija.

Ova se kraljevina tiče na zapadu, sjeveru i na jugu atlantičkoga oceana, a kanal la Manche dieli ju od Francezke. Prem je Britanija jedva pol tolika, kolika Austrija, ima ipak preko 30 milijunah stanovnikah. Njezin posjed izvan Europe tolik je, kolik svakolika Europa; na ogromnom ovom posjedu englezkom živi preko 200 milijunah stanovnikah.

Velika Britanija sastoji se u Europi iz dva velika i više manjih otokah. Veći od prva dva otoka dieli se na kraljevine Englezku, Škotsku i na kneževinu Vales, a manji otok zauzimlje kraljevina Irska.

Iztočni priedjeli Englezke ponajviše su ravni, zapadni su pako prevedeni visokimi gorami. Škotska, koja zauzimlje sjeverni dio većega otoka, je gorovita; Irska pako je valovita nizina.

Najveća rieka je Themza. U zemlji ima mnogo priekopah i željeznicah. Zrak je ponajviše maglast i vlažan. Kiše ima često.

Digitized by Google

Englezko gospodarstvo prvo je u Europi. Konji su izvrstni, rogata marha prekrasna; ovacah s najfinijem vunom i izvrstnih svinjah ima u neizmjernom broju. Rudarstvo donosi zemlji veliku korist. Izvrstnoga željeza, kositra i kamenita ugljevja ima vrlo mnogo. Englezi su najobrtniji narod na svietu. Željezne tvorine i strojevi, pamučne i vunene tkanine prve su na svih pazarih u Europi. Trgovina tako je živahna, kao kod nijednoga drugoga naroda na svietu.

London, glavni i priestolni grad na rieci Themsi, ima preko 3 milijuna stanov., te je najveći i najvažniji trgovački grad na svietu. — **Birmingham** ima za izradjivanje kovnih stvarih najveće tvornice na svietu. — **Liverpool** je drugi trgovački grad u zemlji, a **Manchester** je za izradjivanje pamuka prvi tvornički grad na svietu. — **Edinburg** je u Škotskoj, a **Dublin** u Irskoj glavni grad.

XVIII. Carevina Ruska.

Carevina Ruska zauzimlje iztočni dio Europe. Na sjeveru medjaši s ledenim morem, na zapadu sa Švedskom, baltičkim morem, Pruskom, Austrijom i kneževinom Rumunijom, na jugu s crnim morem i Kavkazom, a na iztoku s hvalinskim morem i Uralom. Europska Ruska je gotovo deset put tolika, kolik Austrija, te broji preko 67 milijunah stanovnikah. S posjedom, što ga Ruska imade u Aziji, zauzimlje blizu 430.000□ miljah, što iznosi više nego sedmi dio svegakolikoga kopna. Na ogromnom ovom prostoru ipak neživi nitl 80 milijunah stanovnikah.

Europska Ruska je gotovo sva sama nizina. Na iztočnoj medji proteže se Uralskogorje; od hvalinskoga do crnoga mora stere se Kavkaz, a medju Austrijom i Rusijom granaju se ogranci Karpatah.

Rusiju protiču silne rieke, koje su mnogobrojnimi priekopi spojene. Najveća 439 miljah duga rieka je Volga, zatim Dnjestar, Dnjepar, Don, Dvina itd. Isto tako ima u Ruskoj i mnogo jezerah, medju kojimi su najveća Ladoga, Onega i Čudsko jezero (Peipus).

U sjevernih krajevih Rusije neraste gotovo ništa; nu u južnih priedjelih imade svega u izobilju, naime raznoga žita, kojega se vrlo mnogo izvozi, zatim duhana, vina,

Digitized by Google

pače imade tu i istoga južnoga voća. Na obalah ledenoga mora traje najdulji dan 60 danah, a zima traje čitavih 10 mjesecih. Osim naših domaćih životinjah imade u Ruskoj mnogo sobovah, a na jugu devah. Ima tu i mnogo zvjeradi, od koje se dobiva krasno krzno, na pr. bielih i modrih lisicah, medvjedah, vukovah, sobolovah itd. Rieke, osobito Volga, obiluju ribami. U gorah, osobito na Uralu, ima zlata, platine, bakra, željeza itd. Obrtnost je tek u razvitku. Strojenje kožah i krzna usavršeno je, pače ruska jufta prva je u Europi. Trgovina sa inozemstvom, osobito s azijatičkimi državami, vrlo je znamenita.

Velika većina stanovničtva je grčkoga ili pravoslavnoga vjerozakona; ostali su katolici, protestanti, židovi itd. Pučanstvo je većom stranom slavjansko, ponajviše rusko.

Petrograd (Petersburg), na rieci Nevi, sa više nego $^1/_2$ milijuna stanov., je prvi glavni i priestolni grad Ruske. Utemelijo ga je Petar Veliki početkom 18. stoljeća. — **Moskva** (Moskau) je drugi glavni i priestolni grad carevine. Imade tu blizu 400 crkvah. — **Varšava** (Warschau) je u kraljevini Poljskoj glavni grad; imade tu znatna trgovina. — **Odessa** je vrlo važan trgovački grad na obali crnoga mora. Trguje žitom, kojega se uz godinu do 10 milijunah vaganah izvozi. — **Sevastopol** je jaka tvrdjava na crnom moru. — **Astrakan** je veliki trgovački i obrtnički grad na dugu otoku kod ušća Volge. Lovi mnogo ribah. Obrtnost je ovdje veleobsežna.

Poglavje drugo.

Azija.

Azija je gotovo pet put tolika, kolika Europa. Na sjeveru tiče se ledenoga mora, na iztoku velikoga oceana, na jugu indičkoga mora, a na zapadu crvenoga mora, Afrike (suezke užine naime), zatim sredozemnoga, aegejskoga, crnoga i hvalinskoga mora, a konačno i Europe.

Poluotoci. Najveći poluotoci jesu: Mala Azija, **Arabska**, prednja i otražnja Indija, Koreai Kamčatka.

Otoci. Najvažniji otoci jesu sliedeći.

a) U velikom oceanu: Japanski otoci sa Jessom i Niponom i otok Formosa.

Digitized by Google

b) U indičkom oceanu: Filipini i Moluki, zatim sundajsko otočje (a tu su najveći otoci: Sumatra, Java i Borneo), a konačno i otok Cejlon.

c) U sredozemnom moru: Sporadski otoci sa Rhodom i otok Cipar.

Gore. Azija ima najviše gore, ali i ogromne ravnice. Najviše medju azijatskimi gorami je gorje Himalaja. — Altajsko gorje prelazi na sjevernoj strani u neizmjernu sibirsku ravan. U jermenskom gorju najveća je planina Ararat, a u malo-azijatskom gorju je Taurus i Libanon. Kavkaz stere se izmedju hvalinskoga i crnoga mora, a Ural proteže se od ledenoga mal ne do hvalinskoga mora.

Jezera. Medju najveća jezera u Aziji spada hvalinsko ili Kaspičko more, zatim aralsko, bajkalsko i balkaško jezero. Najdublje pako jezero na svietu je mrtvo more.

Rieke. a) U sjeverno ledeno more utiču rieke: Ob, Jenizaj, Lena, itd.

b) U veliki ocean izlievaju se Amur, Hoang-ho *ili* žuta rieka i Jantse-Kiang ili modra rieka.

c) U indički ocean teku: Brahmaputra, Ganges, sveta rieka Indah, Indus, Eufrat, Tigar itd.

d) U sredozemno more utiče Orontos, a u mrtvo u Palestini rieka Jordan.

Pučanstvo. Azijatsko pučanstvo pripada trim plemenom, i to:

a) mongolskomu, kojim je napučen veći dio Azije i to ponajviše iztok i sredina, a zapad samo mjestimice. Ovamo spadaju: Japanci, Kitajci (Kinezi), Tatari ili Mongoli, Turci itd.

b) indo-europejskomu, koje zauzimlje zapad i veći dio juga. K ovomu plemenu spadaju Perzijanci, Indi, Arabi, Židovi itd.

c) malajskomu plemenu, koje stanuje na jugu Azije i na južnih otocih. Malajacah ima preko 20 milijunah.

Političko razdjeljenje.

Ciela Azija dieli se na rusku Aziju, azijatsku Tursku, Arabiju, Perziju, Afganistan i Beludžistan, slobodnu Tartariju, prednju Indiju, otražnju Indiju, indijsko otočje, carevinu Kitajsku i Japan.

Digitized by Google

I. Ruska Azija.

Ruska Azija dieli se na Sibiriju i Kaukaziju.

a) Sibirija tiče se sjevernoga mora, Urala, Turana, Kitaja i velikoga oceana. Podnebje je na sjeveru vrlo studeno. Prirodnine jesu: rogata marha, sobovi, sjeverni jeleni, vuci, lisice obične i plave, medvjedi, kune, sobolovi; zlato, platina, bakar i drago kamenje, osobito diamanti. Okolo ledenoga mora izkapa se mnogo slonovine. Najvažniji gradovi jesu: **Tobolsk** i **Kjahta.**

b) Kaukazija leži medju crnim i hvalinskim morem.

II. Turska Azija.

Turska je Azija većinom plodovita, ali vrlo slabo obradjena zemlja. Ovdje se baš obistinjuje poslovica: Kamo turska noga stupi, tamo ni trava neraste.

U Turskoj Aziji najvažniji je za nas priedjel Palestina sa glavnim gradom **Jerusolimom**. — U **Betlehemu** sagradjena je liepa crkva baš na onom mjestu, gdje se je Isus rodio.

III. Arabija.

Arabija je veliki poluotok sa brdinami Sinai i Horeb. Unutrnja Arabija je visočina, puna pjeskovitih pustarah, a samo gdje i gdje ima plodnih oazah, koje se iz ovoga pjeskovitoga mora dižu kao prijazni otoci. Na sjeveru zemlje proteže se velika pustara. Ima tu najizvrstnijih konjah, koje Arabi baš i najvećom pomnjom goje, zatim devah, nojevah, izvrstne kave, pamuka, mane itd.

Stanovnici su ili poljodjelci ili selioci, koji se sa svojimi stadi sele s jednoga mjesta na drugo, tražeći dobre paše.

Medju gradovi najvažniji su **Mekka**, gdje se je Muhamed rodio, i **Medina**, gdje je pokopan.

IV. Perzija.

Nutarnja Perzija je plodna visočina; nu ima tu i dosta neplodnih pustarah, u kojih se nalazi mnogo soli. Perzijanci se bave poljodjelstvom, nu prave i krasno oružje, raznovrstnu kožu, ružično ulje, krasne i dragocjene, kadšto srebrom i zlatom protkane šalove.

Teheran je glavni i priestolni grad šahov (kraljev).

Digitized by Google

V. Afganistan i Beludžistan.

Ove su zemlje porazdjeljene medju više manjih, medju sobom nezavisnih vladalacah. **Kabul** i **Kelat** znatniji su gradovi.

VI. Slobodna Tartarija (Turan ili Turkestan).

Zemlja ova je velika nizina, koja leži gdješto i niže od samoga mora. Ima tu mnogo konjah, devah, govedah, ovcah i kozah, izvrstna voća, pamuka, kovinah i draguljah. Najznatnija mjesta jesu: **Kiva** i **Bokhara.**

VII. Prednja Indija.

Ovo je vrlo napučena, ali i vrlo plodna zemlja, osobito u nizinah rieke Gangesa i Inda. Iz životinjstva ima tu raznovrstnih govedah, konjah, devah nosorogah, slonovah, lavovah, tigarah, raznih majmunah, salanganah (od kojih se gnjezda jedu kao najbolja poslastica), zatim papigah i inih krasnih pticah, gavialah (vrst krokodilah), ogromnih zmijah i naočarkah, bisernicah itd. Od bilinstva ima tu sila raznoga žita, vrlo mnogo orižja, pamuka, ćivita, sladorne trske, čaja, kave, krasnoga i skupocienoga drveća itd. Od rudah pako ima ovdje zlata, srebra, bakra, željeza, vrlo mnogo diamantah, rubinah itd.

Indija je već od davnih vjekovah glasovita sa svojega obrta i marljivosti svojih stanovnikah, koji su osobito vješti u tkanju pamučnih i svilenih, zlatom i srebrom protkanih tkaninah. Kašmirški šalovi tako su krasni, da im neima para na svietu.

Stari Indi bijahu medju prvimi narodi, koji su se popeli na visoki stupanj naobraženosti. Ima još danas u Indiji veličanstvenih spomenikah, koji su svjedoci velikoj naobraženosti, marljivosti i umjetnosti ovoga naroda.

Prije je bilo u Indiji mnogo manjih i većih državah. nu sada gospoduju Englezi mal'ne svom prednjom Indijom;

Najvažniji gradovi jesu: **Kalkuta, Bombay, Madras, Delhi i Benares.**

VIII. Otražnja Indija.

Pučanstvo ove zemlje stoji na dosta nizkom stupnju naobraženosti. Prirodnine jesu iste, kao i u prednjoj Indiji.

Digitized by Google

Obrt je neznatan. Englezi i Francezi imaju i ovdje njeke priedjele.

IX. Indijsko otočje.

U indijskom otočju ima nebrojenih otokah, na kojih stanuju narodi malajskoga plemena. Medju najveće otoke spadaju 4 velika sundajska otoka: Sumatra, Borneo, Java i Celebes, koji su većom stranom posjed kraljevine Nizozemske.

X. Carevina Kitaj (Kina).

Ogromna ova carevina gotovo je dva put tolika, kolika Europa, te broji 480 milijunah stanovnikah. Ovdje ima velikih i plodnih ravnicah, ali i ogromnih pustarah. Pustara Gobi n. pr. duga je 400, a široka 100 miljah. Ravnice prepletene su mnogobrojnimi priekopi, od kojih ima najdulji 200 miljah u dužini. Najveće rieke jesu: Hoang-ho i Jantse-Kiang. Zemlja se velikom pomnjom obradjuje. Kitajci su u obće tako izvrstni ratari, da im neima ravnih na svietu. Osim toga jesu i umni obrtnici, a u mnogih strukah i savršeni umjetnici. Oni su prije, nego mi, izumili tiskanje knjigah, barut, porcelan itd. Najvažnije plodine jesu čaj, svila, pamuk i bambus. Kitajski porcelan izvrstan je i na glasu, isto tako i papir. — Na sjeveru pravoga Kitaja proteže se 300 miljah dugačak zid, što su ga Kitajci prije 2000 godinah podigli, da im neprijatelj nemože navaliti u zemlju.

Najvažnija mjesta u Kitaju jesu: **Peking**, glavni i priestolni grad sa blizu dva, **Nanking** sa pol i **Kanton** sa više nego jedan milijun stanovnikah.

XI. Carevina Japanska.

Ova se carevina sastoji iz mnogo većih i manjih otokah, ležećih na istoku od Kitaja. Ti su otoci goroviti, a premda nije zemlja odviše plodna, ipak ju tamošnji stanovnici tako pomno obradjuju, kako to osim Kitajacah nečini nijedan drugi narod na svietu. Ima tu u izobilju žita, kave, čaja, južnih plodinah, sladorne trske, pamuka, zlata, srebra i izvrstnoga bakra. Stanovnici vrlo su obrtni, osobito su pako vješti u izradjivanju kovinah i u bojadisanju

Digitized by Google

i tkanju svilenih, zlatom i srebrom protkanih tkaninah. Glavni je grad države **Jeddo** sa $1^1/_2$ milijuna stanovnikah.

Poglavje treće.

Afrika.

Afrika medjaši na sjeveru sa sredozemnim morem, na iztoku s indičkim oceanom, crvenim morem i Azijom, s kojom je spojena suezkom užinom, a na zapadu s atlantičkim oceanom. Prem je triput tolika, kolika Europa, ima ipak jedva više nego polovicu toliko stanovnikah, koliko ih Europa imade.

Afrika je od svih stranah svieta najtoplija, jer leži upravo pod polutnikom, a najveći njezin dio je izmedju oba obratnika. Sve obale afričke, izuzam sjeverne obale i kapsku zemlju, vrlo su nezdrave, jer nijedan Europejac, ma bio on i najjače naravi, nemože odoljeti pogubnom ovdje zraku. S toga se i svaki žuri, da dodje do viših priedjelah; ali ni tu mu nije baš ugodno, jer tu danju vlada neizmjerna vrućina i žega, a noću opet tolika zima, da dodje i do leda. Poslje nesnosne suše, koja traje više mjesecih, lije kao iz provaljenih oblakah silna kiša, a iza dugotrajne tišine dižu se iznenada strašne oluje. U pustarah pako pire češće strašni, zdravlju i životu čovjeka vrlo pogibeljni vjetrovi. Afrika ima najjače i najdivlje grabežljivce, kano lave, hiene, leoparde itd.; zatim tu ima i slonovah, nosorogah, vodenih konjah, magaradi, zebrah, gazeljah, divljih bivolah, govedah, mnogo majmunah, od kojih je gorila osobito jak i velik. Od pticah ima tu nojevah, mnogovrstnih papigah, nejasitah itd. Medju dvoživci znamenitiji jesu krokodil i goleme zmije. — Iz bilinstva raste tu veliko množtvo raznih palmah, smolovito i mnogovrstno fino drveće, kava, papar, razne mirodije, pamuk, papirus, sladorna trska, aloe i mnogo drugih. — Zlata ima u Africi vrlo mnogo. Sol pako ima u njekih priedjelih nutarnje Afrike veću cienu od istoga zlata.

Digitized by Google

Veća strana afričkoga pučanstva spada etiopskomu plemenu, koje živi u srednjoj i južnoj Africi. Žalibože, što ovomu plemenu nije još do danas svanula blagonosna luč prosvjete, te ono još sveudilj tumara u tmini neznanstva i barbarstva. Velikom pako je nesrećom ovoga plemena i to, što još sada izvažaju golem broj nesretnih robovah u Ameriku, gdje ih u težkoj radnji i robskom jarmu na hiljade pogiba.

Medju najveće pustare na svietu spada **Sahara** koja je 10—12 puta tolika, kolika Austrija. Ova je pustara većom stranom pokrita sitnim pjeskom, a samo koje gdje dižu se goleme hridine i ovisoke, riedko gdje grmljem, papraćem ili palmami obrasle gore. U pjeskovitom i nepreglednom ovom moru vrlo ti oku godi, kada spaziš kakovu **oasu**, gdje ti se priroda u svem svojem obilju i čarobnosti javlja. Šteta, što u tih oasah lav i ini grabežljivci zadaju strah i trepet mirnim putnikom, koji mogu Saharom putovati samo na devah i u velikih družtvih, **karavanah** zvanih. Te karavane, trgujuće s nutarnjom Afrikom, u strahovitoj su uviek pogibelji. S jedne strane priete im ne samo divlji grabežljivci, nego još divljiji stanovnici pojedinih oasah i obližnjih zemaljah, a s druge strane opet strašna žega ob dan i znatna studen ob noć. Osim toga prieti im nestašica vode, te ih gdjekad mnogo pogiba od strahovite žedje. Ima doduše na mnogih mjestih Sahare dobre vode, ali tko da se može sigurno nadati, da će vode tamo naći, gdje se je njom bio jur kriepio. Putnici se već vesele, da će se na poznatom im mjestu obskrbiti pitkom vodom, a kad tamo, al eto ti vodi ni traga. — Najveća pako pogibelj prieti putnikom sa strahovitih vjetrovah, koji se češće dižu, navijavajuć od pjeska goleme brdine, koje lasno mogu zamesti ciele karavane. Tako je god. 1805. uslied tih strašnih burah poginulo 2000 ljudih.

Od afričkih državah najvažnija je **Egipat.** Ova se zemlja prostire s obie strane rieke Nila, koji je od neizmjerne važnosti za svu zemlju. Bez Nila bio bi Egipat velikom pustarom. To su dobro znali stari Egipćani, te su sagradili mnogo priekopah i velikih nasipah, kojimi su vodu iz Nila vodili svuda, gdje su je trebali. Mjeseca lipnja počme Nil rasti uslied tropičke kiše, te raste sve do mjeseca rujna. Kad je Nil pao, počme se sijati, ma da se nije ni oralo. Već početkom mjeseca ožujka žanje se, a u mnogih okolicah može se i više, nego jedanput na godinu žeti.

Digitized by Google

Egipat bijaše u staro doba koljevkom prosvjete i naobraženosti, koja je od ovuda prenešena i u Europu. Ogromni gradjevni spomenici, obelisci, pyramide, labirint, jezero Möris itd., sjajnimi su dokazi o njekadanoj umjetnosti i naobraženosti starih Egipćanah.

Kairo je glavni grad u Egiptu i najveći grad u Africi. —**Alexandrija** znamenit je pomorski i trgovački grad.

Južnije od Egipta leže zemlje **Nubija, Habeš** ili **Abesinija.**

Uzduž sredozemnoga mora od Egipta tja do atlantičkoga oceana stere se **Berberija,** koja se dieli opet na **Tripoli, Tunis, Algir** i na **Maroko.** Prve dvie zemlje podčinjene su turskomu sultanu. Algir je francezka pokrajina, a Maroko je samostalna država.

Na zapadnoj obali je **Senegambija,** zatim **gornja** i **dolnja Guinea,** od kuda se izvaža mnogo roblja u Ameriku.

Sudan ili **Nigricija** je dosada slabo poznati priedjel zemlje, ležeći južno od Sahare. Sastoji se iz mnogo državah, koje su crnci dosta gusto napučene.

Izmed Sudana i Kapske zemlje pruža se **južno-afrička visočina,** koja je isto tako slabo poznata.

Na jugu Afrike je **glavinska** ili **kapska zemlja,** koja je englezkom naselbinom, pa zatim **zemlja Kafrah** i **zemlja Hotentotah.**

Iztočno primorje, koje se proteže od zemlje Kafrah tja do Habeša, dieli se na mnogo manjih zemljah.

Medju afričkimi otoci najveći je otok Madagaskar, ležeći u indičkom oceanu, južno-iztočno od Afrike. Ovo je vrlo plodovit i bogat otok.

Poglavje četvrto.

Amerika.

Ovaj, Krištofom Kolombom god. 1492. obreten dio svieta, oblit je odasvud morem. Sa sjevera oblieva ga sjeverno ledeno more, s iztoka atlantički, a sa zapada veliki ocean. U prostoru zauzimlje više nego četiri puta toliko, koliko sva Europa, a ipak ima po broju samo 81 milijun stanovnikah.

Digitized by Google

Gorje američko je glede svoje duljine najveće na svietu; proteže bo se pod imenom Kordilerah ili Andah od sjevera prama jugu čitavom Amerikom.

U Americi ima tolikih nizinah i ravnicah, kolikih neima nigdje na svietu, a na svih tih nizinah sve tako bujno raste, kao nigdje drugdje. K najvećim ravnicam spadaju nizine Savane na rieci Mississipi, Ljanos u porječju amazonskom i Pampas uz rieku de la Plata.

Kao što je u Americi sve u ogromnom razmjerju, tako su i njezine rieke. Najveća je rieka u sjevernoj Americi Mississipi (650 miljah dugačka) sa svojimi pokrajnicami Missouri, Ohiom itd. U južnoj pako Americi je Amazonka ili Maranjon kraljicom svih riekah na svietu, jer ima u duljini 730 miljah. Osim ove valja još spomenuti i rieke de la Plata, sv. Francisko itd.

Amerika siže doduše kroz sva podnebja, nu ipak je manje vruća, nego druge strane svieta. Zrak je u obće zdrav, izuzam njekoje nizine i primorske krajeve, gdje je za čovjeka vrlo obitačan, pače i veoma opasan. Ovaj se dio svieta odlikuje osobitom plodovitošću raznoga i mnogovrstnoga bilja, te se gdjekad upravo diviti moramo krasoti njegova cvieta. Ima tu prašumah, kuda noga čovječja još ni stupila nije, a drveće u njih je upravo oriaške veličine. Ovdje je pradomovina krumpiru i duhanu, koji su od ovuda k nam doveženi. Osim toga ima tu izvrstne kave, sladorne trske, pamuka, kinovine, vanilije, skupocienoga drveća, raznovrstnoga žita itd. — Od životinjstva imade tu bivolah, lamah, vikunjah, kuguarah, medvjedah, majmunah, veliko množtvo podivljalih konjah, raznih pticah prekrasna perja, na pr. medosasah, papigah, itd.; zatim kondorah, američkih nojevah, golubovah-selacah, kojih se kadšto na milijune ubija, raznih gušterah, kajmanah, golemih zmijah, na pr. udavah, čegrtušah itd. — Zlata, osobito u Kaliforniji, ima vrlo mnogo; isto tako i srebra, platine, diamantah i inoga dragoga kamenja. Željeza, bakra, olova, kositra, kamenita ugljevja i kamena ulja ima u izobilju.

Pučanstvo je u Americi vrlo mješovito. Pražitelji jesu Indijani, plemena američkoga, kojih sve to manje biva. Najveći broj pučanstva sačinjavaju Europejci, naime Englezi, Francezi, Španjolci, Niemci, Slavjani itd. Crnacah, koji su ovamo kao roblje doveženi iz Afrike, ima mnogo milijunah. U najsjevernijih krajevih žive Eskimosi.

Digitized by Google

U obrtu i trgovini popeli su se Amerikanci, osobito u zadrugi sjevero-američkih državah, na takav stupanj, da u mnogom obziru prednjače i istim Europejcem.

Ciela Amerika dieli se na sjevernu, srednju i južnu Ameriku i na zapadnu Indiju.

A. SJEVERNA AMERIKA.

U sjevernoj Americi jesu sliedeće zemlje i države:

I. Grönlandija.

Grönlandija je strm i kršovit otok, od kojega se sjeverne medje još nepoznadu. Iztočni dio je radi silnih ledenih santah nepristupan. Pražitelji zovu se Eskimosi.

II. Britanska Amerika.

Britanska Amerika engleski je posjed, te zauzimlje ogromni prostor izmed sjevero- američke zadruge državah, ledenoga mora, velikoga i atlantičkoga oceana. Ovamo spada i mnogo velikih otokah. Podnebje, osobito na sjeveru, vrlo je neprijazno i oštro. Pražitelji jesu Eskimosi i Indianci, a osim njih ima tu Europejacah.

III. Zadruga sjevero-američkih državah.

Ogromna ova zemlja prostire se izmedju velikoga i atlantičkoga oceana, britanskih zemljah na sjeveru i Mehika na jugu. U novije vrieme sdružen je s ovimi državami i onaj dio Amerike, što su ga Rusi posjedovali pod imenom Ruske Amerike. Najveća je rieka Mississipi, u koju utiču Ohio, Missouri i Arkansas.

Zemlja je vrlo plodna i bogata raznim biljem, životinjstvom i rudstvom. Obrtnost je vrlo znamenita; isto tako i trgovina. U zemlji ima mnogo željeznicah i priekopah, kojimi mogu brodovi broditi.

Stanovničtvo znatno se umnožava. Najviše ima Europejacah. Crnci bili su ovdje do najnovijega vremena većom stranom robovi. Ima i pradomacah, Indijanacah, ali porazmjerno malo.

Zemlja uredjena je na republikansko, te bira svake četvrte godine svoga predsjednika, koji stoji na čelu svojkolikoj državnoj upravi.

Digitized by Google

Washington glavni je grad svekolike zadruge i sielo državnoga predsjednika. — **New-York** je najveći trgovački i primorski grad u Americi — **Boston**, **Philadelphia** i **Baltimore** veliki su gradovi. — **St. Francesco** najvažniji je grad u Kaliforniji (na zapadnom pobrježju), gdje ima najviše zlata na svietu.

B. AMFRIKANSKA SREDINA.

I. Republika Mehiko.

Mehiko je jedna od najkrasnijih zemljah na svietu, gdje se visoki snježnjaci i sopke mjenjaju s najkrasnijimi i najprijaznijimi dolinami. Primorje mehikansko je vruće i nezdravo. — **Mehiko** je glavni grad zemlje i jedan od najljepših gradovah u Americi.

II. Sredo-američke republike.

Ove republike zauzimlju prostor izmed Mehika i južne Amerike. Zemlja je vrlo plodna. Ima tu i mnogo sopkah.

C. JUŽNA AMERIKA.

I. Guiana.

Ova zemlja leži na sjevero-iztočnom pobrježju atlantičkoga oceana Vrlo je plodovita; nu zrak je za Europejce veleubitačan. Englezi, Francezi i Nizozemci diele se u njezin posjed.

II. Carevina Brazilija.

Brasilija najveća je država u južnoj Americi. Njezine rieke tako su velike, da ih možemo zvati upravo kraljicami svih riekah. Najveća pako medju njimi je Maranjon ili Amazonka.

Zemlja je vrlo plodovita. Travnici južnih i zapadnih stranah, po kojih pasu nebrojena stada podivljalih konjah i govedah, tako uzbuje, da im trava čovjeka nadvisuje. U gorah ima mnogo zlata, platine i žive. Diamantah i inih draguljah ima u Brasiliji više, nego igdje na svietu. — **Rio de Janeiro** glavni je grad zemlje i jedno od najvećih trgovištah na svietu.

Digitized by Google

III. Južno-američke republike.

Ove republike steru se izmed Brasilije, atlantičkoga i velikoga oceana od Guiane tja do Patagonije. Na zapadnom pobrježju protežu se visoke gore andeske sa svojimi snježnici i sopkami.

Ovamo spadaju sliedeće republike: **Venezuela, Nova Granada, Ekuador, Peru, Bolivija, Čile, Laplatske države** ili **argentinska republika, Uruguay** i **Paraguay.**

IV. Patagonija i Feuerlandija.

Patagonija je najjužniji priedjel američkoga kopna. Zrak je oštar, a zemlja ne baš jako plodna.

Feuerlandija je kršovit otok na jugu od Patagonije.

D. ZAPADNA INDIJA.

Zapadnom Indijom zovu se ona otočja, koja su medju srednjom, sjevernom i južnom Amerikom. Zrak je posvuda vrlo vruć. Česti potresi i strahovite bure čine mnogo štete.

Najveći izmedju ovih otokah jesu: **Kuba, Haiti** ili **San Domingo, Jamaika i Portoriko.** Na ovih otocih raste izvrstan duhan i kava.

Poglavje peto.

Australija.

Australija sastoji se iz kopna Nove Holandije i mnogobrojnoga otočja, na kojem ima nebrojenih sopkah. Prem ima u prostoru gotovo toliko miljah, koliko i Europa, broji ipak samo 4 milijuna stanovnikah.

Nova Holandija.

leži izmedju velikoga i indičkoga oceana. Ime joj je od tuda, što su ju Holandezi obretli, i to u prvoj polovici 17. vieka. Veliki ovaj otok slabo je dosada poznat. Zrakom naliči južnoj Europi. Riekah ima malo, a većina ih izlieva se u močvare i jezera, kojih ovdje mnogo imade. — Bilje uspjeva bujno. U iztočnih i južnih priedjelih ima i raznoga žita, što su ga Europejci ovdje razplodili. — Iz životinjstva ima tu paunastih gnjeteljah, raznih papigah, rajskih pticah, kazuarah, crnih labudovah, kljunašah, australskih pasah, klokanah i inih tobolčarah. Ima tu i dosta zlata, srebra, bakra, soli, granatah itd.

Digitized by Google

Pradomci zovu se Papuas ili australski crnci, koji su podpuno još divlji. Masti su smedjo-crne, kose vunaste i crne, a lica spljoštena. Osim ovih crnacah ima tu i Malajacah. Europejske, osobito englezke, kolonije sve se više umnožavaju i povećavaju.

U Englezkih naselbinah najznatniji su gradovi: **Sidney** na iztočnom, **Perth** na zapadnom i **Melbourne** na južnom pobrježju.

Medju najveće australske otoke spadaju: **Tasmanija** ili **Vandiemenska zemlja**, **Nova Selandija i Nova Guinea.** Osim ovih većih otokah spada na Australiju još velik broj manjih otokah i otočićah.

Sadržaj.

	Strana.
Predgovor	2
Uvod	5
I. Matematički zemljopis	—
II. Prirodni zemljopis	10
III. Politički zemljopis	13
Poglavje prvo	16
Europa.	
Općeniti pregled.	—
Političko razdjeljenje	18
I. Kraljevina Grčka	—
II. Turska carevina	—
Kneževina Srbija	19
Kneževina Rumunija	—
III. Crna Gora	20
IV. Kraljevina Italija	—
V. Crkvena država	21
VI. Republika San Marino	—
VII. Kraljevina Španjolska	—
VIII. Kraljevina Portugalska	22
IX. Austrijska carevina	23
A. Opis aust. zemaljah u obće	—
B. Opis pojedinih kraljevinah i zemljah	28
A. Zemlje alpinske.	
1. Nadvojvodina Austrija	—
Austrija pod Anižom	—
Austrija nad Anižom	29
2. Vojvodina Solnogradska	30
3. Vojvodina Štajerska	31
4. Vojvodina Koruška	32
5. Tirolska s Vorarlbergom	33
B. Zemlje kraške.	
1. Vojvodina Kranjska	34
2. Austrijsko Primorje	35
3. Trojedna kraljevina Hrvatska i Slavonija	36
Vojnička Krajina	—
Dalmacija	41
	44
C. Zemlje sudetske.	
1. Kraljevina Češka	46
2. Moravska	49
3. Vojvodina Slezka	50
D. Zemlje karpatske.	
1. Kraljevina Galicija i Vladimirija	51
2. Bukovina	53
3. Kraljevina Ugarska	54
4. Velika kneževina Erdelj	58
X. Njemačke države	59
1. Kraljevina Pruska	—
2. Kraljevina Saska	60
3. Kraljevina Bavarska	—
4. Kraljevina Würtemberžka	61
5. Vel. vojvodina Badenska	—
6. Ostale manje države njemačke	—
XI. Republika Švajcarska	62
XII. Carevina Francezka	63
XIII. Kraljevina Belgia	—
XIV. Kraljevina Nizozemska	64
XV. Kraljevina Danska	—
XVI Kraljevina Švedska i Norvežka	65

Digitized by Google

Strana.

XVII. Velika Britanija . . 65
XVIII. Carevina Ruska . . 66
Poglavje drugo 67

Azija.

Političko razdjeljenje . . 68
I. Ruska Azija 69
II. Turska Azija . . . . —
III. Arabija . . . . . —
IV. Perzija . . . . . —
V. Afganistan i Beludžistan 70
VI. Slobodna Tartarija. . . —
VII. Prednja Indija . . . . —
VIII. Otražnja Indija . . . —
IX. Indijsko otočje 71
X. Carevina Kitaj . . . . —
XI. Carevina Japanska . . . —
Poglavje treće 72

Afrika.

Egipat 73
Nubija i Habeš 74
Berberija (Tripoli, Tunis, Algir i Maroko) . . . . —
Senegambija, gornja i dolnja Guinea . . . . . —

Strana.

Sudan 74
Glavinska zemlja . . . . . —
Madagaskar . . . . . —
Poglavje četvrto . . . . —

Amerika.

A. Sjeverna Amerika . . . 76
I. Grönlandija . . . . . —
II. Britanska Amerika . . —
III. Zadruga sjevero-američkih državah . . . . . —
B Američka sredina . . . 77
I. Republika Mehiko . . . —
II. Sredo-američke republike —
C. Južna Amerika . . . . —
I. Guiana . . . . . —
II. Carevina Brasilija . . . —
III. Južno-američke republike 78
IV. Patagonija i Feuerlandija —
D Zapadna Indija . . . . —
Poglavje peto . . . . —

Australija.

Nova Holandija . . . . . —

Izpravci.

Str. 43. ozg. 21. red. mjesto Graidška čitaj Gradiška.
Str. 48. ozd. 2. „ „ Husienc „ Husinec.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google